

KUTSAL MEKÂN ALGISİNİN HADİS LİTERATÜRÜNE YANSIMASI: İBNÜ'L-CEVZÎ'NİN FEZÂİLU BEYTİ'L-MAKDİS ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Fuat İSTEMİ

Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
fuatistemi@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4899-0360>

Rıdvan KALAÇ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
r30kalac@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3257-2471>

Gönderilme Tarihi: 5 Haziran 2025

Kabul Tarihi: 20 Eylül 2025

DOI: 10.26791/sarkiat.1714874

Kutsal Mekân Algısının Hadis Literatürüne Yansıması: İbnü'l-Cevzî'nin Fezâilu Beyti'l-makdis Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme

Öz

Hadis edebiyatı, yalnızca dinî bilgi aktarımının bir aracı değil; aynı zamanda derlendiği ve yorumlandığı tarihî, siyasî ve kültürel bağlamların da bir yansımasıdır. Bu çerçevede *Fezâilü'l-Büldân* literatürü, belirli şehir ve mekânların faziletine dair rivayetlerin toplandığı, söz konusu bağlamların etkisinin en bariz şekilde görüldüğü türlerden biridir. Bu çalışma, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Fezâilu Beyti'l-Makdis* adlı eseri üzerinden, kutsal mekân algısının hadis derleme ve yorumlama süreçlerine nasıl yansıdığını incelemektedir. Çalışmada eserin sistematığı, rivayetlerin metin ve isnad yapıları analiz edilmiş, müellifin ilmî yaklaşımının dönemin siyasî ve toplumsal dinamikleriyle ilişkisi değerlendirilmiştir. Ayrıca bu tür rivayetlerin nasıl ele alınması gerektiğine dair genel ilkeler de ortaya konulmuştur. Bunun yanında, *Fezâilü'l-Büldân* literatürü hakkında genel bir çerçeve çizilmiş; bu tür eserlerin, İslâm dünyasında kutsal mekân algısını pekiştiren ve siyasî-dinî motivasyonlarla desteklenen bir gelenekten beslendiği vurgulanmıştır. Çalışmanın nihai amacı, İbnü'l-Cevzî'nin *Fezâilu Beyti'l-Makdis* örneği üzerinden, hadislerin yalnızca ilmî birikimi değil aynı zamanda kutsal mekân tasavvurunu da yansıtan metinler olduğunu göstermek ve bu tür rivayetlerin değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken metodolojik ilkeleri ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Fezâilü'l-Büldân, İbnü'l-Cevzî, Beytül-Makdis, Kutsal Mekân, Rivayet Eleştirisi.

The Notion of Sacred Space in Hadith Literature: A Study on Ibn Al-Jawzî's *Faḍā'il Bayt Al-Maqdis*

Abstract

Hadith literature is not merely a means of transmitting religious knowledge; it also reflects the historical, political, and cultural contexts in which it was compiled and interpreted. Within this framework, the *Faḍā'il al-Buldān* genre, which collects traditions concerning the virtues of particular cities and places, constitutes one of the clearest examples of this contextual influence. This study examines how the perception of sacred space is reflected in the processes of compilation and interpretation of hadith, focusing on Abū al-Faraj Ibn al-Jawzī's (d. 597/1201) *Faḍā'il Bayt al-Maqdis*. The work's structure, the textual and isnād features of the reports, and the author's scholarly approach are analyzed in relation to the political and social dynamics of his time. Furthermore, general methodological principles regarding the evaluation of such reports are outlined. In addition, a general framework of the *Faḍā'il al-Buldān* literature is presented, highlighting that such works emerged from a tradition nourished by religious and political motives that reinforced the perception of sacred places within the Islamic world. The ultimate aim of this study is to demonstrate, through the example of Ibn al-Jawzī's *Faḍā'il Bayt al-Maqdis*, that hadith not only transmit scholarly knowledge but also embody the conceptualization of sacred space, and to emphasize the methodological principles required for their critical assessment.

Keywords: Hadith, Virtues of Places, Ibn al-Jawzī, Bayt al-Maqdis, Perception of Sacred Space, Narration Criticism

GİRİŞ

İnsanın sosyal bir varlık olmasının bir tezahürü olarak içerisinde yaşadığı toplumun düşünsel, sosyokültürel, ekonomik ve siyasal yaşantısından etkilenmesi kaçınılmazdır. Hiçbir hareketin veya şahsın, içerisinde bulunduğu ve geliştiği ortamdan bağımsız olarak tam anlamıyla anlaşılması mümkün değildir.¹ İnsanlar tarih boyunca benimsemiş olduğu, taraftarı olduğu görüş ve düşüncelerini desteklemek ve yaymak için her zaman bir çaba içerisinde olmuştur. Kendi görüş ve düşüncesini desteklerken aynı zamanda buna muhalif olanları da eleştirmek veya kötülemekten geri kalmamıştır. İnsanın taraftarı olduğu bu görüş ve düşünce, bazen dini veya siyasi bir ideoloji bazen şahıslar veya mekanlar olmak üzere pek çok hususta olabilir. İnsanlar taraftarı olduğu şeyin diğerlerinden daha üstün olduğuna dair bir duygu geliştirebilir ve bu üstünlüğü ispatlama yoluna gidebilir. İnsanların inandıkları, hoşlandıkları şeylerin üstünlüğünü ispatlama gayreti onun diğerlerinden daha faziletli ve daha üstün olduğu düşüncesini kabul etme ve bunu başkalarına da yayıp onlara kabul ettirme fikrini beraberinde getirir. Herhangi bir yerin diğerlerinden daha faziletli olduğu duygusu, bireyin sosyal kimliğini, dünya anlayışını ve davranışlarını etkileyen bir inanç sistemine dayanır. Bu duygu, kişinin kendini hangi topluluğun bir parçası olarak tanımladığından, hangi değerleri üstün gördüğüne kadar uzanan geniş bir etki alanına sahiptir. Ancak bu etki, her zaman tarafsız ve nesnel bir bakışı desteklemez; aksine, seçici algılara, grup merkezli önyargılara ve karşıt görüşleri dışlayan bir zihin dünyasına da kapı aralayabilir.

Bu makale, Beytül-Makdis'in faziletine dair kaleme alınan rivayet içerikli eserlerin güvenilirliğini ve özellikle kutsal mekan algısının hadis edebiyatına yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Fezâilü Beyti'l-Makdis* adlı eseri, bir şehre atfedilen faziletlerin nasıl derlendiğini göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çalışma, genel olarak fezâil literatürünün yapısal özelliklerine ve özellikle mekâna dair fazilet iddialarının ilmi arka planına ışık tutmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, İbnü'l-Cevzî'nin ilmi kimliği ve yaşadığı dönemin ilmi ve sosyal şartları dikkate alınarak söz konusu eserin telif gayesi, muhtevası ve metodolojisi değerlendirilecektir. Nitekim müteşeddid tavrıyla tanınan İbnü'l-Cevzî'nin, bu eserde her zamanki tenkitçi yaklaşımını muhafaza edemediği; Beytül-Makdis'i kutsal bir mekân olarak görmesi ve ona duyduğu aidiyet duygusunun etkisiyle rivayetlere daha müsamahakâr bir tutum sergilediği gözlemlenmektedir. Zira kutsal mekân algısı, bireyin değerlendirme yetisini ve ilmi tutumunu kimi zaman zayıflatabilecek güçlü bir etkidir. Bu algı, kişinin bilişsel yapısını şekillendirmenin yanı sıra kimlik ve değer dünyasını da beslemekte, dolayısıyla rivayetlerin seçim ve yorumunu yönlendirebilmektedir. Ancak bu durum, araştırmacıyı bilinçli veya bilinçsiz biçimde kendi kanaatini destekleyen rivayetleri seçmeye ve bunların güvenilirliğini gerektiği ölçüde sorgulamamaya sevk edebilmektedir. Bu çerçevede makalede, İbnü'l-Cevzî'nin *Fezâilü Beyti'l-Makdis* adlı eserinde yer alan bazı rivayetler isnad ve metin kritiklerine tabi tutularak, bunlarda kutsal mekan algısının izleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Özellikle hadis usûlü bakımından rivayetlerin saihlik dereceleri değerlendirilecek; isnad yapısına dair detaylı cerh ve ta'dil incelemeleri ise, yalnızca örnek teşkil eden durumlarda ve ihtiyaç duyulan örneklerde yapılacak, makalenin hacmini aşmamak adına genel isnad analizlerinden kaçınılacaktır. Netice itibarıyla bu çalışma, İbnü'l-Cevzî örneği üzerinden faziletname türü eserlerdeki rivayetlerin yapısını ve ilmi kıymetini ortaya koymayı hedeflemektedir. Aynı zamanda söz konusu literatürün genel karakterine dair daha sağlıklı bir bakış açısı geliştirmek, kutsal mekan algısının, müelliflerin rivayet tercihleri üzerindeki etkisini tespit etmek de çalışmanın amaçları arasındadır. Böylece bir âlimin rivayet tercihlerinde ilmi nesnelliğin ne ölçüde sınanabildiği sorgulanacak; nihayetinde, hadis ilmi açısından genel bazı çıkarımlar ortaya konulacaktır.

1. Fezâil Literatürü ve Şehirlerin Fazileti

Fazilet bakımından üstünlük duygusu hayatın her alanına yansımıştır. Hadis edebiyatında da bunun pek çok örneğini görmek mümkündür. Bu bağlamda hadis alanında tasnif edilen eserlere bakıldığında, bu etkinin izleri açıkça müşahade edilmektedir. Muhaddisler taraftarı oldukları, benimsedikleri hususları hadis eserlerine yansıtmışlardır. Tasnif döneminde telif edilen hadis eserlerinde konulan bab başlıklarında ve müstakil hadis cüzlerinde bu durumu görmek mümkündür. Ayrıca siyasi, toplumsal ve ilmi meselelerle ilgili reddiye yazma geleneğinin yanı sıra, İslâmî yazım kültüründe de fezâil literatürünün oldukça zenginleştiği dikkat çekmektedir. Fezâil literatürünün oluşum süreci ve muhtevası, sadece dinî bir motivasyonun değil, aynı zamanda ilmi, sosyal ve duygusal saiklerin de etkisiyle şekillenmiştir. Bu durum, kaleme alınan eserlerde, özellikle “mekânsal fazilet” etrafında oluşan rivayetlerde, ilmi titizlikten ziyade duygusal aidiyetlerin belirleyici olduğu görülmektedir.

Fazilet teması hem hadis kitaplarının içerisinde belirli bir bölüm olarak hem de müstakil eserler şeklinde ele

1 Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları), 2005, 33.

alınmış geniş bir literatür alanı teşkil etmektedir. Hadis kitaplarında Kur'an'ın, sahabenin, cihadın ve benzeri birçok unsurun faziletine dair konu başlıklarına rastlamak mümkündür. Nitekim İmam Buhârî ile İmam Müslim'in *el-Câmi-u's-Sahih* adlı hadis külliyatlarında bu tür başlıklar dikkat çeker. “Kitâbu Fadli's-Salâti fi Mescidi Mekke ve'l-Medîne”, “Kitâbu Fadâ'ili'l-Medîne”, “Kitâbu Fadâ'ili Leyleti'l-Kadr”, “Kitâbu Fadâ'ili Ashâbi'n-Nebî”, “Kitâbu Fadâ'ili'l-Kur'ân”, “Kitâbu Fadâ'ili's-Sahâbe” ve “Kitâbu'l-Fadâ'il” gibi başlıklar, her iki muhaddisin de fazilet konularına özel bir bölüm ayırdıklarını göstermektedir. Bu durum, faziletler literatürünün erken dönem muhaddisleri nezdinde nasıl sistematik bir yapı içerisinde ele alındığını ve bu konuda nakledilen rivayetlerin nasıl kategorize edildiğini ortaya koymaktadır.

Fazilet teması yalnızca içerik düzeyinde değil, aynı zamanda hadis usulü bağlamında da önemli bir yere sahip olmuştur. “Mustalahü'l-hadis” olarak da isimlendirilen Hadis Usulü eserlerinin teşekkül gerekçeleri arasında, ehl-i hadisi müdafaa etmek, heva ve bidat ehlinin saldırılarından hadisleri korumak ve hadislerle ilgilenen kimselerin faziletini ve üstünlüğünü ortaya koymak gibi saiklerin bulunduğu ifade edilmiştir.² Nitekim ilk hadis usulü eserleri genellikle mezhepler arası tartışmaların yoğun olarak yaşandığı bir dönemde telif edilmiştir. Başta Mutezile ve ehl-i rey mensupları olmak üzere bazı gruplar ehl-i hadisi, içeriğini kavramadan hadis nakletmekle itham etmiş ve onları ilmi yeterlilikten uzak olmakla eleştirmişlerdir.³ Bu tenkitlere karşılık olarak ehl-i hadis mensupları hem kendi meşruiyetlerini savunmak hem de hadis ehlinin ilimdeki üstün konumunu ortaya koymak amacıyla çeşitli eserler kaleme almışlardır. Bu çabaların en dikkat çekici ve fazilet temalı rivayetlerin bu savunma işlevinin açık örneklerinden biri Hatib el-Bağdâdî'nin (463/1071) *Şerefu ashabi'l-hadis* adlı eseridir. Müellif bu eserinde, hadis ehlinin faziletine dair birçok rivayet nakletmiş; böylelikle hem ehl-i hadisi müdafaa etmiş hem de bu ilimle meşgul olmanın dinî ve ahlâkî değerini vurgulamıştır.⁴ Aynı şekilde, birçok hadis usulü eserinde⁵ “Resûlullah'ın sünnetini nakleden kimsenin fazileti”, “Sünneti öğrenen ve araştıran kimsenin değeri” yahut “Resûlullah'ın ashâb-ı hadîse değer verilmesini vasiyet etmesi” gibi bab başlıkları altında fazilet temalı rivayetlere yer verildiği görülmektedir.⁶ Bu durum, hadis usulünün yalnız teknik meselelerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda ilim ve âlime yönelik bir saygınlık anlayışını da sistemleştirdiğini ortaya koymaktadır.

Müstakil kitap olarak da şehirlerin, şahısların, milletlerin faziletleri gibi çalışmalar yapılmıştır.⁷ Esasında Hadis literatüründe *fezâil*, *fezâilü'l-a'mâl* (amellerin faziletleri), *fezâilü'l-şuhûr* (ayların faziletleri), *fezâilü'l-eşhâs* (şahısların faziletleri) ve *fezâilü'l-büldân* (şehir ve beldelerin faziletleri) gibi çeşitli başlıklar altında ele alınmıştır. Bu anlamda şehirlerin fazileti ile ilgili yapılan müstakil çalışmaların başında Mekke, Medine ve Kudüs şehirlerinin faziletine dair kitaplar yer almaktadır. Bu şehirlerin yanı sıra Bağdat, Basra, Kûfe, Dimaşk, Yemen ve Antakya gibi şehirlere dair kitaplar da yazılmışlardır.⁸ Bu literatür, dinî olduğu kadar kültürel ve siyasî bir boyut da taşır. Mekân merkezli aidiyet duygusu, belli şehirlerin ve bölgelerin faziletine dair rivayetlerin hem tedvin sürecinde hem de sonraki dönemlerde bu rivayetlerin yorumlarında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Özellikle İslâm coğrafyasının genişlemesi ve farklı şehirlerin ilim ve siyaset merkezleri hâline gelmesiyle birlikte, bu literatür tarzı zenginleşmiş ve çeşitlenmiştir.

Şehirlerinin faziletine dair yazılan eserlerde yer alan rivayetlerin sıhhatleri genel olarak problemli olup, Mekke, Medine ve Kudüs şehirleriyle ilgili rivayetlerden ilham alınarak uydurulmuş pek çok rivayet yer almaktadır.⁹ Nitekim Mekke, Medine ve Kudüs gibi şehirlerin Hz. Peygamber'in hadislerinde açıkça methedildiğini gören bazı kimseler, doğup büyüdüğü şehirlerin de benzer şekilde övülmesini arzulamış; bu arzularını tatmin etmek amacıyla, söz konusu şehirler Hz. Peygamber döneminde henüz kurulmamış olsa bile, onun diliyle övgü ifade eden rivayetler uydurmuşlardır. Bu durum, özellikle Kûfe, Bağdat ve Dimaşk gibi İslâm'ın ilk dönemlerinde henüz şehir olarak te-

2 Ebû Zerr Abdülkâdir b. Mustafa b. Abdurrezzâk el-Mahmudî, *et-Tasnîf fî mustalahi'l-hadis beyne medreseteyi'l-hadis ve'l-fikh* (nşr. yok, Şâmile Programı, 11 Muharrem 1435), 1-17.

3 Konu ile ilgili polemikler için bk.: Uğur Erman, “Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y Arasında Yaşanan Polemiklerin Cerh ve Ta'dil İlmine, Dönemin Te'lifâtına ve Sosyal/Beşerî İlişkilere Yansıması (Hicrî III. Asır)”, *e-Şarkiyat: İlmî Araştırmalar Dergisi* IX/18 (2017), 990-1010; Uğur Erman, “Ehl-i Hadis ve Mu'tezile Arasında Yaşanan Polemiklerin Cerh ve Ta'dil İlmine Dönemin Te'lifâtına ve Sosyal ve Beşerî İlişkilere Yansıması (Hicrî III. Asır)”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV/1 (2017), 83-105.

4 Hatib el-Bağdadi, *Şerefu ashabi'l-hadis*, haz. Mehmed Saîd Hatiboğlu (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi), 1972.

5 Ahmet Yücel, “İlk Hadis Usulü Eserlerinin Yazıldığı İlmî Ortam”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 12 (2003), 61.

6 Hasan b. Abdurrahman ar-Râmeurmûzi, *el-Muhaddisu'l-Fâsil Beyne'r-Ravi ve'l Vâî*, thk. Muhammed Accac el-Hatib (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1971), 163-237; Hatib el-Bağdadi, *Şerefu ashabi'l-hadis*, 21.

7 Rıdvan Kalaç, “Hadis İlminde Fezâilü Beyti'l-Makdis Literatürü”, *İslam ve Yorum VIII: I. Cilt Dinî, Siyasî ve Kültürel Boyutlarıyla Kudüs*, haz. Mehmet Kubat (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2024), 214.

8 M. Yaşar Kandemir, “Fezâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/529-531.

9 Kalaç, “Hadis İlminde Fezâilü Beyti'l-Makdis Literatürü”, 214-215.

şekkül etmemiş yerlerle ilgili fazilet rivayetlerinde daha da belirginleşmiştir.¹⁰

Tespit edildiği kadarıyla şehirlerin fazileti alanında kaleme alınan ilk müstakil eser, Hasan el-Basrî'nin (ö. 110/728) *Fezâ'ilü Mekke* adlı çalışmasıdır. Müellif bu eserinde, Kur'ân âyetleri, Nebvî rivayetler ve dinî menkıbeler ışığında Mekke'nin diğer beldelere nazaran üstünlüğünü ve faziletli konumunu ortaya koymayı amaçlamıştır.¹¹ Bunun yanı sıra, Ebü'l-Velîd el-Ezrakî'nin (ö. 222/837) *Ahbâru Mekke'si*, İbn Şâzân el-Vâsıtî'nin (ö. 246/860) *Ahbâru'l-Medîne'si*, Ömer b. Şibh en-Nümeyrî'nin (ö. 264/878) *Ahbâru Mekke ve Ahbâru'l-Medîne* adlı eserleri, el-Fâkihî'nin (ö. 272/885) *Ahbâru Mekke'si* ve Ebû Sa'îd el-Cündî'nin (ö. 308/920) *Fezâ'ilü Mekke ve Fezâ'ilü'l-Medîne* başlıklı eserleri, Mekke ve Medine şehirlerinin faziletlerine dair kaleme alınan ilk klasik ve sistematik çalışmalardan kabul edilmektedir.¹²

2. Kudüs ve Beytül-Makdis Literatürünün Doğuşu ve Gelişimi

Beytül-Makdis, İslâm düşünce tarihinde hem kutsal bir mekân hem de ilmi ve kültürel bir ilgi odağı olarak temayüz etmiştir. Bu mukaddes şehir, yalnızca dinî metinlerde değil, aynı zamanda siyasî ve toplumsal hafızada da derin izler bırakmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de Mescid-i Aksâ'nın kutsiyetine işaret eden âyetler¹³ ve Hz. Peygamber'in İsrâ ve Mi'rac hadisesi bağlamında bu mekândan övgüyle söz etmesi ve Mescid-i Aksâ'yı üç mukaddes mescidden biri olarak nitelendirmesi,¹⁴ Beytül-Makdis'in manevî kıymetini İslâm kültürünün temel kaynaklarıyla tescillemiştir. Mescid-i Aksâ'nın, Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebvî ile birlikte zikredilmesi ise bu beldenin ulvî makamını pekiştiren temel hususlardan biridir.

Bu kutsiyetin ilmî eserlerdeki ifadesi olarak Beytül-Makdis'in faziletlerine dair kaleme alınan fazilet-nâme türü eserlerin, erken dönemlerden itibaren telif edilmeye başlandığı görülmektedir. Hadis, tarih, coğrafya, tabakât ve seyahatname gibi farklı ilim dallarının katkısıyla şekillenen bu literatür zamanla zenginleşmiş ve çeşitlenmiştir. Söz konusu literatürün teşekkülünde hadis rivayetleri temel kaynaklık teşkil etmiş; ancak bu rivayetlerin sıhhat dereceleri, ilmi güvenilirlik açısından zaman zaman tartışmalara konu olmuştur. Beytül-Makdis'in faziletine dair kaleme alınan eserlerde, sahih ve güvenilir rivayetlerin yanı sıra, sahâbe sözleri, İsrailiyat kaynaklı bilgiler ve hadis usûlü bakımından zayıf hatta uydurma olarak değerlendirilen rivayetlerin de yer aldığı bir vakıadır.

Kudüs ve Beytül-Makdis'in faziletine dair ilk müstakil eser olarak Velîd b. Hammâd er-Remlî'nin (ö. 300/912 sonrası?) *Fezâ'ilü Beyti'l-Makdis* adlı çalışması bilinmektedir.¹⁵ Muhtasar nitelikteki bu eser, ilk örnek olması dolayısıyla kendisinden sonra kaleme alınacak pek çok çalışmaya zemin hazırlamıştır. Ancak bu teliften sonra hicrî beşinci asra kadar aynı konuda müstakil bir esere rastlanmamaktadır. Beşinci asırdan itibaren Kudüs ve Beytül-Makdis'e yönelik ilginin artmasıyla, bu mekânların faziletlerini ele alan literatürün gerçek anlamda teşekkül etmeye başladığını söylemek mümkündür. Nitekim bu asırdan itibaren, söz konusu mekânların faziletlerine dair bazı müstakil eserler telif edilmiştir.

Bu dönemde telif edilen Ebû Bekir el-Vâsıtî'nin (ö. 410/1019 sonrası) *Fezâ'ilü'l-Beyti'l-Mukaddes* adlı eseri, erken dönem kaynakları arasında kapsamı ve sonraki çalışmalara kaynaklık etmesi bakımından öne çıkmaktadır. Aynı asırdan yaşamış olan Ebû'l-Meâlî Müşerref el-Makdisî'nin (ö.?) *Fezâ'ilü Beyti'l-Makdis* adlı eseri de bu literatür içerisinde kayda değerdir. Müteakip asırlarda, Kudüs ve Beytül-Makdis'in faziletlerini konu alan eserlerin sayıca artması, bu şehir etrafında oluşan ilmi ve hissî ilginin daha da derinleştiğini göstermektedir.¹⁶

Bu literatürün günümüze kadar ulaşan genişliği de ayrıca dikkat çekicidir. 2009 yılında gerçekleştirilen “el-Kuds Âsimetu's-Sekafeti'l-Arabiyye” (Kudüs Arap Kültürünün Başkenti) başlıklı uluslararası sempozyum vesilesiyle yayımlanan iki kaynak eserde, doğrudan veya dolaylı olarak Beytül-Makdis'ten bahseden yaklaşık iki yüz elli ça-

10 İsmail Hakkı Ünal, “Şehirlerin Faziletiyle İlgili Uydurma Hadisler ve ‘Hayru'l Buldân’ Risâlesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2000), 68; M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler -Menşei Tanıma Yolları Tenkidi-* (İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 2011), 46.

11 Hasan-ı Basrî, *Fezâilü Mekke ve's-Seken Fiha*, thk. Sami Mekki el-Ânî (Kuveyt: Mekteberü'l-Fellâh, 1980).

12 Ahmed Yusuf Ebû Halebiye, “Tahrîcu Ahâdisü Fezâilü Beyti'l-Makdis ve'l-Mescidi'l-Aksâ”, *Journal of Islamic Jerusalem Studies* 1/2 (01 Ağustos 1998), 53-54; Kalaç, “Hadis İlminde Fezâilü Beyti'l-Makdis Literatürü”, 214.

13 İsrâ, 17/1.

14 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993), “Tatavvû”, 19, “Savm”, 66; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991), “Hac”, 1397.

15 Eser hakkında bk. Ebû'l-Abbâs Velid b. Hammad er-Remlî, *Fezâilü'l-Kudüs -Dirâseten tahliliyyeten maa tecmî li nassi kitabî “Fezâilü Beyti'l-Makdis”*, ed. Süleyman Ali Murad (Beyrut: el-Mektebetü'l-Hâlidîyye, 2019).

16 Bu eserler hakkında bk. Kalaç, “Hadis İlminde Fezâilü Beyti'l-Makdis Literatürü”, 217-242.

İşmanın tespit edildiği bildirilmiştir.¹⁷ Bu kapsamda Şihâbullah Bahadır tarafından yayımlanan eserde iki yüz yirmi kitap ismi yer alırken,¹⁸ Hüsam Ahmed Abdu'z-Zâhir'in çalışmasında ise yaklaşık iki yüz elli eser zikredilmiştir. Hüsam Ahmed ayrıca, dünya kütüphanelerindeki yazma nüshaları tarayarak, doğrudan Kudüs ve Mescid-i Aksâ'yı merkeze alan çalışmaların yanı sıra Şam bölgesinin faziletine dair eserleri de tespit etmiş; coğrafya kitapları, tarih, tabakât eserleri, seyahatnameler, İsrâ-Mi'rac hadiselerini işleyen metinler ve bölge âlimlerine dair biyografik kayıtlar üzerinden Beytül-Makdis ile ilgili verileri ortaya koymuştur.¹⁹

Türkiye'de de Beytül-Makdis literatürüne dair yapılan bazı müstakil çalışmalar dikkat çekmektedir. Bu çerçevede gerçekleştirilen bir araştırmada, hadis ilmi ekseninde ele alınan kapsamlı bir inceleme ile matbu ve mahtût olmak üzere toplam kırk üç eser sistematik biçimde tasnif edilmiş; eserlerin içerikleri, müellifleri ve günümüze ulaşan yazma nüshaları hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.²⁰ İlgili çalışma, mevcut literatürü büyük ölçüde kuşatması bakımından kıymetli bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.

Tespit edilebildiği kadarıyla yukarıda zikri geçen er-Remli ve el-Vâsîtî'nin eserleri dışında, klasik döneme ait birçok önemli âlimin de Beytül-Makdis ve Kudüs'ün faziletlerine dair müstakil eserler kaleme aldığı bilinmektedir. Bunlar arasında Ebûl-Kâsım er-Remlî (ö. 492/1099), İbn Asâkir (ö. 571/1176), İbn Sasrâ (ö. 586/1190) İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), İbn Hibetullah eş-Şafî (ö. 610/1213) İbn Şîs (ö. 625/1228), Ziyâuddîn el-Makdisî (ö. 643/1245), İbnü'l-Firkâh el-Fezârî (ö. 729/1329), Ahmed Fakih (ö. 751/1350'den sonra), İbn Hişâm en-Nahvî (ö. 761/1360), İbn Temîm el-Makdisî (ö. 765/1363), Zerkeşî (ö. 794/1392), Tacuddîn el-Hüseynî (ö. 875/1471), el-Minhâcî (ö. 889/1484'ten sonra), İbn Bâli (ö. 900/1495'ten sonra), el-Uleymî (ö. 928/1522) ve Na'îmî (ö. 974/1567) gibi isimler yer almaktadır.²¹ Bu müelliflerin kaleme aldığı eserler, Beytül-Makdis literatürünün tarihsel sürekliliğini ve çeşitliliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Beytül-Makdis literatürünün bu genel görünümüne dair değerlendirmelerin ardından, bu çalışmanın asıl odağını oluşturan İbnü'l-Cevzî'ye ve onun *Fezâ'ilü Beyti'l-Makdis* adlı eserine geçmek yerinde olacaktır. Zira faziletnâme türündeki literatürün ilmi mahiyeti ve rivayetlerin sıhhati bağlamında dikkatle incelenmesi gereken örneklerden biri de bu eserdir. İbnü'l-Cevzî, hadis sahasındaki derin vukufiyetiyle tanınan ve sahih-mevzû ayırımına dair kapsamlı eserler kaleme almış bir âlimdir. Onun *el-Mevzû'ât* adlı eseri, mevzû hadislerle mücadelede klasik dönem İslâm dünyasının önemli bir mirasıdır.

Ne var ki, Haçlı Seferleri ve sonrasında Selâhaddin Eyyûbî'nin Kudüs'ü fethettiği dönemde yaşayan ve bu hadiselerin bizzat tanığı olan İbnü'l-Cevzî'nin *Fezâ'ilü Beyti'l-Makdis* adlı eserinde zayıf ve mevzû rivayetlerin daha müsamahalı bir üslupla aktarıldığı görülmektedir. Bu durum, onun ilmi titizliğiyle bilinen diğer eserleriyle mukayese edildiğinde farklı bir yöneliş yansıtır. Söz konusu tercihin, Haçlı Seferleri sonrasında Selâhaddin Eyyûbî döneminde oluşan dinî-siyasî atmosferden ve Kudüs'e yönelik duygusal aidiyet hissiyatından kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim faziletnâme türündeki eserlerin çoğunda olduğu gibi, bu eserde de dönemin toplumsal ruhunu yansıtan duygusal vurgu ve motivasyonun izleri mevcuttur.

3. İbnü'l-Cevzî ve Fezâilu Beyti'l-Makdis İsimli Eseri

Eserin mahiyetini doğru kavrayabilmek için yalnızca içeriğine bakmak yeterli değildir; öncelikle müellifin ilmi kimliği ve eserin telif edilmesine zemin hazırlayan şartlar üzerinde durmak gerekir. Bunun ardından ise, eserin adı, günümüze ulaşan nüshaları ve telif sürecinde faydalanan kaynakları hakkında bilgi verilmesi, çalışmanın sağlam bir temele oturmasını ve eserin daha sağlıklı bir biçimde değerlendirilmesini mümkün kılacaktır.

3.1. Müellifin İlmi Kimliği ve Eserin Telif Süreci

Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, meşhur lakabıyla İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Hanbelî mezhebine mensup, çok yönlü bir İslâm âlimidir. Hadis, tarih, tefsir, fıkıh ve edebiyat gibi pek çok alanda eserler

17 Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, thk. Ebü'l-Münzir el-Huveynî Amr b. Abdî'l-Azîm (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye, 2013), Muhakkikin girişi, 6.

18 Şihâbullah Bahadır, *Mu'cem ma üllife fi fezâil ve tarihi'l-Mescidi'l-Aksâ ve'l-Kuds ve Filistin ve müdünihâ mine'l-karni's-sâlis el-hicri ila nekbeti Filistin sene 1367-H.-1948 M.*, (Dubai: Merkezu Cum'a el-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâs), 2009.

19 Hüsam Ahmed Abdu'z-Zahir, *el-Kuds fi Turasi'l-Arabi: Keşşafun ammun bi'l-Mahtûtâtı fi mektebâtı'l-Alem*, (Kahire: Merkezu Tahki-ki't-Turas bidâri'l-Kutub ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye), 2009.

20 Kalaç, "Hadis İlminde Fezâilu Beyti'l-Makdis Literatürü", 217-242.

21 Bu eserler hakkında detaylı bilgi için bk. Kalaç, "Hadis İlminde Fezâilu Beyti'l-Makdis Literatürü", 217-242.

vermiştir.²² Yaşadığı dönemde Bağdat, İslâm dünyasının önemli ilim merkezlerinden biri olup, çeşitli mezhep ve ilmi akımların etkili olduğu dinamik bir kültürel ortama sahipti. Bu ortam, ilmi rekabetin ve rivayetlerin tenkit süzgecinden geçirilmesinin zaruret arz ettiği bir dönemdir. İbnü'l-Cevzî, hadis ilmi alanında özellikle zayıf ve uydurma rivayetlerin tespitine yönelik titiz çalışmalarıyla tanınmıştır. *el-Mevdûât* adlı eseri, bu yaklaşımın en bariz örneğidir.²³ Bunun yanında *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye* adlı eserinde de rivayetlerin sıhhat derecelerine dair derinlemesine tenkitler yapmıştır.²⁴ Bu yönüyle bakıldığında, onun *Fezâilu Beyti'l-Makdis* gibi bir eserde, daha farklı bir üslup ve yaklaşım sergilemesi dikkat çekici bir durumdur. Zira burada, genellikle sergilediği titiz tenkitçi tavır, Beytül-Makdis'e duyduğu muhabbet ve dönemin siyasî ve toplumsal atmosferinin etkisiyle gölgelenmiş görünmektedir.

İbnü'l-Cevzî'nin *Fezâilu Beyti'l-Makdis* eserini, vefatından yaklaşık sekiz yıl önce, 589/1193 civarında kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Eserin mukaddimesinde, Kudüs halkından bazı kişilerin kendisinden bu şehir hakkında fazilet rivayetlerini derlemesini talep ettiklerini ifade etmektedir.²⁵ Bu dönemin siyasî arka planı da bu telif sürecini anlamak açısından son derece önemlidir. Kudüs, 583/1187 yılında Selahaddin Eyyûbî tarafından Haçlıların elinden kurtarılmış ve Müslümanlar için yeniden büyük bir mânevî kazanım elde edilmiştir. Bu fetih, İslâm dünyasında büyük bir coşku ve heyecan yaratmış,²⁶ Beytül-Makdis'in faziletine dair ilgi tazelenmiş ve bu durum Kudüs'ün faziletine dair eserlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. İbnü'l-Cevzî'nin bu atmosferde kaleme aldığı eseri, bir yandan ilim çevrelerinin taleplerine cevap mahiyetindeyken, diğer yandan da fetih sevinciyle şekillenmiş bir muhteva taşımaktadır. Bu durum, eserin rivayet tercihlerini ve değerlendirme ölçütlerini de etkilemiştir. Onun bu eseri toplumsal ve siyasal gelişmelerin hadis edebiyatına etkisini ortaya koyan örneklerden bir tanesidir.

İbnü'l-Cevzî, Beytül-Makdis'in faziletine dair kaleme aldığı bu eserini, kendisinden önce telif edilmiş benzer mahiyetteki kaynaklardan istifade ederek oluşturmuş ve bu metinlerde yer alan pek çok rivayeti kendi çalışmasına da dâhil etmiştir. Öte yandan, kendisinden sonra gelen müellifler de onun eserini kaynak olarak benimsemiş; orada yer alan rivayetleri kendi telifatlarına aktarmış ve bu vesileyle Beytül-Makdis'in faziletine dair yeni çalışmalar vücuda getirmişlerdir. Bu cihetle İbnü'l-Cevzî'nin eseri, hem önceki literatürden beslenen hem de sonraki literatüre yön veren bir konuma sahip olması bakımından dikkat çekici bir yere sahiptir. Diğer taraftan eser, müellifin diğer hadis çalışmalarındaki titiz metodolojisinden nispeten farklı bir çizgide yer almakta; duygusal ve aidiyet odaklı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Nitekim söz konusu kitapta yer alan pek çok rivayet, ilerde görüleceği üzere isnad ve metin açısından problem barındırmaktadır. Buna rağmen müellif, bu rivayetleri eserine dâhil etmiş ve metin içerisinde aynen nakletmiştir. Bu durum, fazilet temalı literatürde duygusal ve kültürel aidiyetin ilmi nesnellik üzerinde nasıl bir etki doğurabileceğinin çarpıcı bir örneğidir.

3.2. Eserin İsmi, Nüshaları ve Kaynakları

İbnü'l-Cevzî'nin çalışmaya konu olan eserinin tam ismi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Amerika Birleşik Devletleri'nin New Jersey eyaletinde yer alan Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki mahtut nüshada kitabın ismi *Fezailü'l-Kuds* olarak geçmektedir. Bu mahtut nüshayı esas alıp eseri tahkik eden Cebrail Süleyman Cebbar da esere aynı ismi vermektedir. Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân* adlı eserinde dedesinin bu kitabına *Fezâilu'l-Kuds* olarak atıfta bulunmuştur.²⁷ Diğer taraftan İbnü'l-İmâd *Şezerâtu'z-Zeheb*'te ve Ziriklî *Alâm* adlı eserinde aynı ismi kullanmıştır.²⁸

22 İbnü'l-Cevzî'nin hayatı, ilmi şahsiyeti hakkında geniş bilgi için bk. Yûsuf b. Kızıoğlu Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-A'yân*, thk. Muhammed Berekât, Kâmil Muhammed el-Harrât vd. (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013), 93-118; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût, Hüseyin el-Esed vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 21/365-384; Yûsuf Şevki Yavuz - Casim Avci, "İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/543-549; Musa Pekel, *İbnü'l-Cevzî'nin Eleştirdiği et-Tirmizî'de Yer Alan Rivâyetler* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 29-42.

23 Eser hakkında bk. Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966).

24 Bu örnekler hakkında geniş bilgi için bk. Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdîsi'l-vâhiye*, thk. Halîl el-Mîs (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983).

25 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 41.

26 Işın Demirkent, "Kudüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/329-332.

27 Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi tevârîhi'l-a'yân*, 1/116, 2/273,275.

28 Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnaût (Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986), 7/683; Hayrûddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris Ziriklî, *el-A'lâm*, 15. bs. (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 3/317.

İrlanda'nın Dublin şehrinde bulunan Chester Beatty Library kütüphanesindeki ve Mısır'ın başkenti Kahire'de bulunan ve Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye (Mısır Millî Kütüphanesi) olarak bilinen kütüphanede ise eserin ismi *Fezâilu Beyti'l-Makdis* olarak geçmektedir. Ayrıca İbnü'l-Cevzî eserin girişinde Kudüs'ten bazı kimselerin kendisine Beytî'l-Makdis'in faziletlerine dair bir şeyler söylemesini rica etmesi üzerine eserini yazdığını ifade ederken "*Fezâilu-Beyti'l-Makdis*" ifadesini kullanmıştır.²⁹ Bu nedenle, eserin tam adı konusunda en isabetli tercih *Fezâilu Beyti'l-Makdis* şeklindedir.

Eserin tahkikli neşirleri arasında en kapsamlı ve güvenilir olanı, Ebü'l-Münzir el-Huveynî Amr b. Abdi'l-Azîm tarafından gerçekleştirilmiş çalışmadır. Eserin neşirini gerçekleştiren muhakkik, bu çalışmasında üç farklı yazma nüshayı ve daha önce yayımlanmış matbu nüshayı esas alarak karşılaştırmalı bir metin tahkiki ortaya koymuştur. Tahkikte öncelikli olarak Chester Beatty Library'de muhafaza edilen yazma nüsha esas alınmış; bunun yanında Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan eksik bir nüsha ile Kahire Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye'de yer alan üçüncü yazma nüsha da çalışmaya dâhil edilmiştir. Böylelikle farklı nüshaların mukayesesiyle daha sağlam ve ilmi bakımdan güvenilir bir metin ortaya konulmuş olmaktadır.

Amr b. Abdi'l-Azîm'in tahkikinden önce eserin iki tahkiki daha yapılmıştır. Bunlardan birincisi Beyrut Amerikan Üniversitesi Arapça bölümü hocası Cebrail Süleyman Cebbur'un Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki eksik nüshayı esas alarak yapmış olduğu baskıdır.³⁰ Muhakkik yaklaşık kırk sayfa boyunca müellifin hayatını anlatmış, metin ile ilgili yaptığı yorumlar ve taliklerde çokça hata yapmıştır. Eserin ikinci tahkiki ise Ebu Abdurrahman Adil b. Sa'd tarafından 2001 yılında yapılmış olup, Beyrut'ta Dârü'l-Kutubi'l-İlmiye yayınevi tarafından basılmıştır.³¹

Muhakkik Amr b. Abdi'l-Azîm, tahkikinde takip ettiği yöntemi şu şekilde ifade etmiştir: "*Esas aldığım nüshayı diğer iki yazma nüsha ile mukayese ederek nüshalar arasındaki farklara dikkat çektim. Gücümün yettiğince hadis usulüne göre rivayetlerin sıhhatine değinerek rivayetlerin tahririni yaptım. Kitaba önce yazarın biyografisi ile başladım. Kitabın ismi, yazara aidiyeti, yazarın bu kitaptaki şeyhleri ve yazma nüshaların özelliklerine değindim. Ardından ayet, hadis, rivayet, sahabe ismi, özel isim, bölge, mekân ve muhteva hususunda bir fihrist düzenledim. Kitabı bitirdikten sonra hocam Asım Muhammed eş-Şanti'ye arzettim.*"³²

Fezâilu Beyti'l-Makdis, müellifin doğrudan kendi tespit ettiği rivayetlerden ziyade, önceki kaynaklardan geniş ölçüde faydalanılarak derlenmiş bir eserdir. İbnü'l-Cevzî, eserinde özellikle Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb el-Vâsîti'nin eserine yoğun biçimde müracaat etmiş ve bu kaynağı neredeyse üçte iki oranında kullanmıştır. Nitekim eserdeki 67 rivayetin 44'ünün el-Vâsîti tarihiyle nakledilmiş olduğu tespit edilmiştir.³³

Bunun dışında, çeşitli klasik kaynaklardan da iktibaslar yapılmış; her rivayet için isnad zincirleri çoğu zaman uzun ve detaylı verilmekle birlikte, bu isnadların sıhhatlerinin doğrudan tahlil edilmediği görülmektedir. Bu da eserin ilmi tenkit ölçütlerinden ziyade, Kudüs şehrinin faziletini vurgulamak gayesiyle telif edilmiş olduğunu göstermektedir. Hâlbuki aynı müellifin *el-Mevdûât* ve *el-İlelü'l-Mütenâhiye* gibi eserlerinde isnad tenkidi konusunda oldukça titiz bir üslup sergilediği bilinmektedir. Bu eserde ise, Beytî'l-Makdis'e dair aidiyet duygusunun ve dönemin siyasi heyecanının etkisiyle daha müsamahalı bir rivayet anlayışının tercih edildiği izlenimi görülmektedir.

3.3. Eserin Sistematığı ve İçerdiği Rivayetlerin Tahlili

Eserin ilmî değerini ortaya koyabilmek için öncelikle onun yapısı ve sistematığı ele alınacak, böylece müellifin eseri kurgulama biçimi, rivayetleri tasnif ve tertip anlayışı ortaya konulacaktır. Ardından eserde yer alan rivayetler hadis usulü kriterleri çerçevesinde değerlendirilerek, rivayetlerin güvenilirlik dereceleri ve ilmî kıymetleri hakkında bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

3.3.1. Eserin Yapısı ve Sistematığı

İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis* adlı eserini klasik hadis cüzleri geleneğine uygun biçimde bab başlıkları altında tertip etmiş ve her bir başlık altında ilgili rivayetleri sıralamıştır. Eserde toplam 27 bab yer almakta olup, bu başlıkların seçimi ve sıralaması müellifin kişisel tercih ve yaklaşımına dayalıdır. Müellifin, bâblar arasında sistematik

29 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 41.

30 Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Fezailü'l-Kuds*, thk. Cebrail Süleyman Cebbur (Beyrut: Dârü'l-Âfâkı'l-Cedide, 1979).

31 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 23.

32 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 8.

33 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, Muhakkikin girişi, 7.

bir kronolojik yapı ya da konu bütünlüğü oluşturma gayesi gütmeyeceği görülmektedir. Nitekim aynı meseleye ilişkin çeşitli rivayetler, eserin farklı bölümlerine dağılmış şekilde sunulmuştur. Müellif kimi zaman tarihî hadiseleri, kimi zaman akidevî yahut menkıbevî rivayetleri, kimi zaman ise doğrudan ibadetle ilgili fazilet hükümlerini ardışık biçimde zikretmiştir. Ayrıca bazı bab başlıklarının altında sadece bir yahut iki rivayet bulunması da eserin mufassal bir bütünlük taşımadığını göstermektedir. Örneğin eserde Beytül-Makdis'in kurulduğu topraklar, konumu vb. hususlar aktarıldıktan hemen sonra İslami dönem ile ilgili birtakım rivayetler verilmekte ardından Hz. Süleyman, Hz. Musa vb. bazı peygamberler ile ilgili rivayetler aktarılmakta ardından tekrar İslami dönem ile ilgili rivayetler verilmektedir. Bu rivayetler verildikten sonra tekrar Hz. Süleyman dönemine gidilmekte ve o dönem ile ilgili bazı rivayetler aktarılmaktadır. Bu yapı, eserin daha çok talep üzerine hızlı bir şekilde derlenmiş olduğunu ve eserin ilmi bir sistematikten ziyade, duygusal ve temennî eksenli bir kurguyla teşekkül ettiğini göstermektedir. İbnü'l-Cevzî'nin diğer hadis eserlerinde görülen titiz ve sistematik tertibin burada aynı düzeyde yansımadığı anlaşılmaktadır.

Eserde yer alan 27 bab başlığı genel olarak şu temalar etrafında şekillenmiştir:

i. Beytül-Makdis'in Kutsiyeti ve Faziletleri

Bu grup, doğrudan Beytül-Makdis'in kutsallığını, oraya yapılan ziyaretin ve orada yapılan ibadetlerin faziletini konu edinen rivayetleri içermektedir. Bunlar arasında sahih temellere dayanan rivayetler olduğu gibi, abartılı ve uydurma nitelikte olanlar da mevcuttur. Özellikle Mekhûl ve Ka'b el-Ahbâr tarikiyle gelen maktû rivayetler dikkat çekmektedir. Bu başlık altında, konu bütünlüğü ve tematik uygunluk dikkate alındığında, çeşitli rivayetlerin ele alındığı müşahade edilmektedir. Eserin sistematik yapısına uygun olarak tasnif edildiğinde, ilgili başlıklar şu şekilde sıralanabilir:

- » Kutsal toprakların fazileti babı
- » Beytül-Makdis'in fazileti babı
- » Beytül-Makdis'i ziyaret etmenin fazileti babı
- » Beytül-Makdis'te namaz kılmanın fazileti babı
- » Beytül-Makdis'te yapılan iyilik ve kötülüklerin karşılığının kat kat olması babı
- » Beytül-Makdis'te yaşayanların fazileti babı
- » Namaz kılmak için seyahat edilecek üç mescitten birisi olması babı
- » Beytül-Makdis'te "Lâ ilâhe illallah" demenin sevabı babı

ii. Hz. Peygamber ve Beytül-Makdis

Hz. Peygamber'in (sav) İsra ve Miraç yolculuğuna dair rivayetler, kibleye yönelik dönemi ve Beytül-Makdis ile ilgili sahih hadisler bu başlık altında yer almaktadır. Bu bölüm, eserdeki en güçlü sahih rivayetlerin bulunduğu bölümlerden biridir. Bu başlığa uygun olarak ele alınan konular şu bablardan oluşmaktadır:

- » Resûlullah'ın Beytül-Makdis'e yönelerek namaz kılması babı
- » Resûlullah'ın İsra gecesi Beytül-Makdis'e gidişi ve orada gördükleri babı
- » Allah'ın Hz. Peygamber'i semaya buradan yükseltmesi babı

iii. Peygamberlerin, Sahâbenin ve Seçkin Zatların Kudüs ile İrtibatı

Bu bölümde, Beytül-Makdis'te yaşayan salih kimseler, zâhidler, sahâbîler ve tâbiîn büyüklerine dair rivayetler aktarılmaktadır. Bunların önemli bir kısmı menkıbevî ve zayıf rivayetlerdir. Eserin sistematik yapısına uygun olarak ilgili başlıklar şu şekilde sıralanabilir:

- » Hz. Musa'nın Beytül-Makdis topraklarındaki savaşları babı
- » Yûşa' b. Nûn'un Beytül-Makdis'i fethetmesi babı
- » Ömer b. el-Hattâb'ın Beytül-Makdis'i fethi ve orada namaz kılması babı
- » Önemli şahsiyetlerden Beytül-Makdis'e yerleşen ve orada yaşayanlar babı
- » Melekler, zâhitler ve dindar insanlardan buraya gelen kimseler babı

iv. Beytû'l-Makdis'in Tarihî Süreçteki Yıkımları ve Fütûhâtı

Kudüs'ün fethi, yıkım ve istilalar, Haçlı istilası ve Selahaddin Eyyûbî tarafından fethedilmesi gibi tarihî hadiseler bu grupta ele alınmıştır. Bu rivayetlerin bazıları tarihî kaynaklarla da teyit edilebilirken, bazılarında menkıbevî unsurlar öne çıkmaktadır. Bu başlık altında yer alan bab başlıkları şu şekildedir:

- » Yıkım ve talan esnasında Beytû'l-Makdis'te yaşanan olaylar babı
- » Son dönemlerde Beytû'l-Makdis'te yaşanan olaylar babı

v. Mekânın Coğrafi ve Mimari Özellikleri

Bu başlık altında, şehrin fiziki yapısı, konumu, mimari özellikleri ve coğrafi kutsiyetine dair rivayetler yer almaktadır. Hz. Süleyman'ın inşası, Kubbetu's-Sahra'nın fazileti gibi konular bu kapsamda değerlendirilmiştir. Ele alınan başlıklar kitabın sistematığına göre şu şekildedir:

- » Beytû'l-Makdis'in bulunduğu dağ babı
- » Beytû'l-Makdis'in konumu ve durumunun başlangıcı babı
- » Beytû'l-Makdis'te bulunan peygamber kabirleri, Dâvûd Mihrabı ve Silvan-Sulvân Çeşmesi babı
- » Kubbetu's-Sahra'nın fazileti babı
- » Kubbetu's-Sahra civarında namaz kılmanın fazileti babı
- » Hz. Süleyman'ın Beytû'l-Makdis'in inşasını bitirdikten sonra üzerine çıktığı kayanın zikri babı

vi. Kıyamet ve Âhiret Bağlamlı Menkıbeler

Bu başlık altında, Beytû'l-Makdis'in harikulade özelliklerine, kıyamet günü ile ilgili menkıbeler ve halk inançlarını yansıtan rivayetlere yer verilmektedir. Bu grup rivayetler, ilmi açıdan en zayıf olan ve halk arasında en fazla dolaşıma giren kısımdır. Ele alınan başlıklar kitabın sistematığına göre şu şekildedir:

- » Beytû'l-Makdis'e dair garip/acayip hikâyeler babı
- » Haşr'ın burada yapılacağı babı
- » Kıyamet günü Kâbe'nin bu kayayı ziyaret edeceği babı

3.3.2. Rivâyetlerin Hadis Usûlü Açısından Değerlendirilmesi

Eserde toplamda 67 rivayet yer almaktadır. İbnü'l-Cevzî bu asıl rivayetleri desteklemek için mutabi ve şahit olarak değerlendirilebilecek başka rivayetler de getirmiştir. Asıl rivayetleri desteklemek için aktardığı rivayetlerin hemen hemen tamamı hadis usulü açısından problemlili olan munkatı, zayıf rivayetlerdir. Bunun yanı sıra o, bab başlığının hemen altında veya ilgili rivayetleri aktardıktan sonra bazen kendi görüş ve düşüncelerine yer vermiş, konuyla ilgili fikrini beyan etmiştir. İbnü'l-Cevzî, eserinde aktardığı rivayetlerin sıhhati hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Bu durum, onun söz konusu rivayetlerin doğruluğu konusunda bir kanaate sahip olabileceğini, ancak eserini kaleme alırken rivayetlerin sıhhatini tespit etmeye yönelik bir amaç gütmeye çalışmadığını düşündürmektedir. Dolayısıyla, İbnü'l-Cevzî rivayetleri herhangi bir tenkit veya tasnife tabi tutmaksızın, mevcut halleriyle nakletmeyi tercih etmiştir. Bundan dolayıdır ki bu rivayetlerin önemli bir kısmı sened ve metin açısından zayıf veya mevzû kategorisinde yer almaktadır. Müellif her ne kadar isnad zikretmiş olsa da bu isnadların büyük bölümünde ravîler arasında kopukluklar (inkitâ), meçhul veya cerh edilmiş râvîler, müdelles veya metrûk isimler bulunmaktadır. Zayıf hadis çeşitlerinin neredeyse tamamını bu eserde görmek mümkündür. Sahih denilebilecek rivayet sayısı da oldukça azdır. Sahih olarak kabul ettiğimiz rivayetlerin bazıları aslında isnad açısından hadis usulü kriterlerine göre zayıf olsa da söz konusu rivayetlerin diğer hadis kaynaklarımızda sahih isnadlarla gelen başka varyantları olduğu için biz de bu rivayetleri sahih olarak kabul ettik. Buna rağmen onun eserinde yer alan sahih rivayetlerin bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az olduğunu söyleyebiliriz. Bu başlık altında *Fezâilu Beyti'l-Makdis*'de yer alan rivayetlerin sıhhat durumlarını birkaç örnek rivayet üzerinden göstereceğiz. Sahih olarak tespit edebildiğimiz tüm rivayetleri -ki sayılarının az olması nedeniyle- zikredip değerlendireceğiz. Zayıf, Mevzu ve isrâilî kaynaklı rivayetleri ise birkaç örnek üzerinden ele alacağız.

Rivayetlerin sıhhati ile ilgili değerlendirmeye geçmeden önce eserde yer alan rivayetlerin özellikleri hakkında bir tablo verip tablo hakkında ayrıntıya girmeden bir değerlendirmede bulunacağız.

Rivayet No	İsnaddaki Ravi Sayısı	Rivayetin Kaynağı	Rivayetin Sahibi	Merfu Hadislerin Sahabi Ravisi	Sıhhati
1	11	Mevkuf	Ebu Hureyre		Zayıf
2	13	Merfu	Hz. Peygamber	Hz. Aişe	Zayıf
3	6	Mevkuf	Ali b. Ebi Talib		Zayıf
4	10	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
5	11	Maktu	Said b. el-Müseyyeb		Zayıf
6	3	Diğer	Ebu Amr eş-Seybani (213/828)		Zayıf
7	7	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
8	6	Diğer	Ebu Abdulmelik el-Cezerî		Zayıf
9	2	Maktu	Ata b. Meysere el-Horasani		Mevzu
10	9	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
11	12	Mevkuf	Abdullah b. Amr b. el-As		Zayıf
12	17	Merfu	Hz. Peygamber	Talha b. Ubeydullah	Zayıf
13	12	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
14	10	Maktu	Mekhul b. Ebu Müslim		Zayıf
15	3	Diğer	Ebu Amr eş-Seybani (213/828)		Zayıf
16	12	Merfu	Hz. Peygamber	Enes b. Malik	Zayıf
17	6	Merfu	Hz. Peygamber	Enes b. Malik	Zayıf
18	9	Merfu	Hz. Peygamber	Meymûne (Berre) bint el-Hâris (ö. 51/671)	Zayıf
19	9	Merfu	Hz. Peygamber	Sahabi ravisi yok Mürsel bir hadis	Zayıf
20	10	Mevkuf	Ömer b. el-Hattab		Mevzu
21	6	Maktu	Hariz b. Osman (163) Safvan b. Amr		Zayıf
22	13	Merfu	Hz. Peygamber	Zu'l-Esâbi' el-Cüheni	Zayıf
23	8	Merfu	Hz. Peygamber	Ebu Uname	Zayıf
24	7	Maktu	Ata b. Yesar		Mevzu
25	6	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
26	2	Maktu	Vehb b. Münebbih		Zayıf
27	9	Merfu	Hz. Peygamber	Ebu Said el-Hudri	Sahih
28	10	Maktu	Halid b. Madân (103/721)		Zayıf
29	5	Maktu	Said b. Abdulaziz		Zayıf
30	9	Mevkuf	Abdullah b. Abbas		Zayıf
31	9	Mevkuf	Abdullah b. Abbas		Zayıf
32	7	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
33	12	Merfu	Hz. Peygamber	Huzyfe b. el-Yeman	Zayıf
34	7	Diğer	Said b. Abdulaziz (167/783)		Zayıf
35	10	Merfu	Hz. Peygamber	Ebu Hureyre	Sahih
36	9	Mevkuf	Bera b. Azib		Sahih
37	9	Merfu	Hz. Peygamber	Abdullah b. Abbas	Sahih
38	11	Merfu	Hz. Peygamber	Cabir b. Abdillâh	Sahih
39	10	Merfu	Hz. Peygamber	Bureyde	Sahih

40	11	Merfu	Hiz. Peygamber	Kâ'b el-Ahbâr	Zayıf-Mürsel
41	15	Merfu	Hiz. Peygamber	Ebu Hureyre	Mevzu
42	5	Mevkuf	Ubade b. Samit		Zayıf
43	1	Merfu	Hiz. Peygamber	Bazı Şeyhlerimiz	Zayıf
44	14	Merfu	Hiz. Peygamber	Ebu Hureyre	Zayıf
45	11	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
46	4	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
47	8	Maktu	Vehb b. Münebbih		Zayıf
48	9	Maktu	Ebu'z-Zâhıriyye Hudeyr b. Kureyb el-Hımsî (100/718)		Zayıf
49	6	Diğer	Ebü Abdillâh b. Ebî Şeybe		Zayıf
50	5	Diğer	Zü'n-Nûn el-Mısrî (245/859)		Zayıf
51	10	Merfu	Hiz. Peygamber	Ebu Zer el-Gıfari	Zayıf
52	12	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
53	3	Mevkuf	Ebu Hureyre		Zayıf
54	4	Mevkuf	Ebu Hureyre		Zayıf
55	9	Mevkuf	Ebu Hureyre		Zayıf
56	9	Mevkuf	Ebu Hureyre		Zayıf
57	5	Maktu	Ebü İdrîs el-Havlânî (ö. 80/699)		Zayıf
58	11	Maktu	Ebü'l-Âliye er-Riyâhî el-Basrî (ö. 90/709)		Zayıf
59	8	Merfu	Hiz. Peygamber	Ebu Hureyre	Zayıf
60	12	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
61	11	Maktu	Recâ Bin Hayve (112/730)		Zayıf
62	11	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
63	6	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
64	14	Merfu	Hiz. Peygamber	Ümmü Seleme	Zayıf
65	9	Merfu	Hiz. Peygamber	Abdullah b. Ömer	Mevzu
66	12	Maktu	Kâ'b el-Ahbâr		Zayıf
67	8	Maktu	Halid b. Madân (103/721)		Zayıf

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere rivayetlerin isnadında yer alan ravi sayıları arasında çok ciddi düzeyde farklılıklar mevcuttur. Bazı rivayetlerdeki ravi sayıları 17, 15, 14, 12... iken bazılarında bu sayının 1, 2, 3... gibi daha az sayıda ravili isnatlar olduğunu görmekteyiz. Bu durum aslında pek çok rivayette açık bir inkıtaya işaret etmektedir. Yani İbnü'l-Cevzî pek çok rivayette aradaki bazı ravileri zikretmeksizin isnadı serdetmiştir. Bu da isnatların munkatı olmasına ve haliyle rivayetlerin de isnad açısından zayıf olmasına sebebiyet vermiştir.

Hadislerin kaynağı açısından tasnifine baktığımız zaman rivayetler arasında merfu, mevkuf, maktu ve daha geç dönem bazı kimselerin sözlerinin kitabın her yerinde dağınık halde bulunduklarını görmekteyiz. Yapmış olduğumuz tespitlerde eserde 22 adet merfu, 12 adet mevkuf, 27 adet maktu, 5 adet de sonraki dönem alimlerine ait rivayetler yer almaktadır. Rivayetlerin yanı sıra eserde yer yer ilgili konuları desteklemek için ayetlerin zikredildiğini ve bu ayetlerde geçen kelimelerin anlamları hususunda bazı rivayetlerin de nakledildiğini görmekteyiz. Eserde israiliyat kaynaklı pek çok rivayetin de yer aldığını görmekteyiz. Özellikle de Kâ'b el-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih gibi kimselerden aktarılan çoğu rivayetlerin bu kaynaktan beslendiğini söyleyebiliriz. Bununla ilgili örnekleri ayrıca zikredeceğiz. Mevkuf rivayetlerin birbirinden farklı çok sayıda sahabiden nakledildiğini görmekteyiz. Rivayetlerin kendisinden nakledildiği sahabiler şunlardır: Bera b. Azib Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr b. el-As, Ali b. Ebi Talib, Ebu Hureyre, Ömer b. el-Hattab, Ubade b. Samit. Hadislerin sıhhati konusunda yapmış olduğumuz araştırmada rivayetlerin 6 tanesinin sahih, 56'sını zayıf, 5 rivayetin ise mevzu olduğunu tespit ettik. Tabii ki bu tespit bizim ulaşabildiğimiz sonuçlar olup başka araştırmacıların yapacağı araştırmalarda bu sayılarda farklılık olması mümkündür.

2.2.1.1. Sahih Hadis Kullanımı

İbnü'l-Cevzî'nin eserinde tespit edilebildiğimiz kadarıyla, sahih hadis kullanımı yalnızca üç başlık altında ve az sayıda rivayetle sınırlı kalmıştır. Toplamda 67 rivayet ve 27 konu başlığından oluşan bu eserde, sahih rivayetler sadece onuncu, on beşinci ve on altıncı başlıklarda yer almakta; diğer bölümlerde ise zayıf hadis kategorisinde değerlendirilen mürsel,³⁴ munkatı ya da isnadı bulunmayan rivayetlere yer verilmektedir. Sahih hadis kategorisinde değerlendirilebilecek rivayet sayısı altı tanedir. Sahih hadisler isnadı ve metni ile birlikte aşağıda zikrettiklerimizden ibarettir.

1- Sahih olarak tespit ettiğimiz ilk rivayet, eserin onuncu başlığı olan “[Beytü'l-Makdis'in] Kendisine Yolculuk Yapılmaya Değer Üç Mescidden Biri Olduğu” babında yer almaktadır. Bu başlık altında yalnızca bir rivayet nakledilmiş olup, isnadı ve metni şu şekildedir:

Hibetullah b. Muhammed b. Husayn > Ebû Ali el-Hasen b. Ali > Ahmed b. Ca'fer b. Hamdan > Abdullah b. Ahmed b. Hanbel > Ahmed b. Hanbel > Yahyâ > Mücâlid > Ebû'l-Veddâk > Ebû Saîd el-Hudrî > Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: “Üç mescit dışında hiçbir mescidi ziyaret için yola çıkılmaz. Mescid-i Harâm, benim mescidim (Mescid-i Nebvî) ve Beytü'l-Makdis Mescidi.”³⁵

Sahih olan bu rivayet, isnadında Ahmed b. Hanbel ve oğlu Abdullah'ın da bulunduğu güvenilir bir senedle nakledilmiştir. Bu hadis, Beytü'l-Makdis'in yanı sıra Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebvî'nin dinî kıymetini ortaya koyan sahih rivayetlerdendir. Nitekim söz konusu hadis, güvenilir birçok hadis kaynağında, lafız farklılıklarıyla birlikte Ebû Hureyre kanalıyla nakledilmiştir. Bununla birlikte, İbnü'l-Cevzî'nin eserinde kaydettiği ve Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla gelen rivayette, üç mescidden biri olarak “Beytü'l-Makdis Mescidi” ifadesi kullanılmaktadır.³⁶ Oysa diğer hadis mecmualarında bu mescid, daha çok bilinen şekliyle “Mescid-i Aksâ” lafzıyla geçmektedir.³⁷

Hadisi Ebû Saîd el-Hudrî kanalıyla rivayet eden Tirmizî, bu rivayeti “hasenun sahîhun” olarak nitelendirmiştir.³⁸ Aynı şekilde, İbn Mâce de bu hadisi hem Ebû Saîd el-Hudrî hem de Abdullah b. Amr b. el-Âs senedleriyle eserine almıştır.³⁹ İbnü'l-Cevzî'nin zikrettiği rivayetin senedinde yer alan Mücâlid b. Saîd el-Hemedânî, hadis tenkitçilerinin değerlendirmelerine göre zayıf kabul edilmiştir.⁴⁰ Her ne kadar söz konusu râvî hakkında cerh makamında çeşitli tenkitler yapılmış ve özellikle yaşlılık döneminde hafızasında zayıflama görüldüğü ifade edilmişse de, rivayet farklı sahâbîler ve râvî kanalları aracılığıyla birçok tarikten nakledilmiştir. Bu mütâbî ve şevâhidler, hadisin mâna itibarıyla desteklendiğini ve aslı bulunduğunu göstermektedir.

2- Kaydedilen bir diğer sahih hadis ise, eserin on beşinci başlığı olan “Hz. Peygamber'in Beytü'l-Makdis'e Doğru Namaz Kıldığını” babında yer almaktadır. Bu hadis el-Berâ b. Âzib'e isnad edilen mevkuf sahih bir rivayet olup, hadisin isnadı ve metni şu şekildedir:

Abdü'l-Evvel > İbnü'l-Muzaffer > İbn A'yen > el-Fîrebrî > el-Buhârî > Abdullah b. Recâ' > **İsrâîl** > Ebû İshâk > el-Berâ b. Âzib şu şekilde rivayet etmiştir: “Resûlullah, on altı ya da on yedi ay boyunca Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kıldı. Ancak onun kalbi, kiblenin Kâbe'ye çevrilmesini arzu ediyordu.”⁴¹ Sahih olan bu rivayet, isnadında Buhârî ve onun râvîsi el-Fîrebrî'nin de bulunduğu güvenilir bir senedle nakledilmiş olup, *Sahîhayn* başta olmak üzere birçok muteber hadis kaynağında yer almaktadır.⁴²

3- İbnü'l-Cevzî'nin eserinde yer verdiği diğer sahih hadisler, İsrâ ve Mi'râc hadiselerinin anlatıldığı on altıncı başlık altında yer almaktadır. Bu bölüm, “Resûlullah'ın Beytü'l-Makdis'e geceleyin yolculuk etmesi, orada başına gelenler ve kıldığı namazın zikri” başlığını taşımaktadır. Müellif burada, doğrudan İsrâ ve Mi'râc hadisesine dair yedi

34 Mürsel hadisin terim anlamı için bk. Mehmet Turan, *Sahabe Mürseli*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 27-32.

35 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 74.

36 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 74.

37 Buhârî, “Tatavvû”, 14; Müslim, “Hac”, 1397; Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Menâsik”, 96; Ebû Abdillâh Muhammed İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrût: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “İkâme”, 196.

38 Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), “Salât”, 243.

39 İbn Mâce, “İkâme”, 196.

40 Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, thk. Abdurrahmân b. Yahya el-Muallimî (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1952), 8/361; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebi, *el-Muğnî fi'd-Du'afâ*, thk. Nüreddin İtr (Halep: Dâru'l-Me'ârif, 1971), 2/542.

41 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 94.

42 Buhârî, “İmân”, 30; Müslim, “Mesâcid”, 525; Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid vd. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 4/289, 635; İbn Mâce, “İkâme”, 56; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001), “Salât”, 22.

rivayet nakletmiş; bunlardan üçü sahih olarak değerlendirilmektedir.

Bu sahih rivayetlerden ilkinde, konu edilen temel mesele, İsrâ gecesinin sabahında Hz. Peygamber'in Mekke'de karşılaştığı toplumsal tepkidir. Özellikle Ebû Cehil başta olmak üzere Kureyş müşriklerinin, bu olağanüstü hadise karşısındaki inkârcı ve alaycı tutumları dikkat çekmektedir. Rivayet, Hz. Peygamber'in yaşadığı bu psikolojik gerilimle birlikte, halkın karşısına geçerek Beytül-Makdis'i detaylı bir şekilde tarif edişini ve bu tarifin müşrikler tarafından doğrulanmasını konu edinmektedir.

İbnü'l-Husayn > İbnü'l-Muzhib > Ahmed b. Ca'fer > Abdullah b. Ahmed > Ahmed b. Hanbel > Muhammed b. Ca'fer > Avf > Zurâre b. Evfâ > İbn Abbâs isnadıyla nakledildiğine göre, Hz. Peygamber İsrâ hadisesinden sonra sabah Mekke'de bulunmuş, bu olağanüstü hadiseyi halkla paylaşma konusunda tereddüt etmiştir. Zira insanların kendisini yalanlayacaklarını bilmekteydi. Bu sebeple bir kenara çekilmiş, mahzun bir hâlde beklemeye başlamıştır. Bu esnada yanına gelen Ebû Cehil, alaycı bir tavırla ne olduğunu sormuş; Resûlullah ise geceleyin Beytül-Makdis'e götürüldüğünü ve sabah Mekke'ye döndüğünü söylemiştir. Ebû Cehil bunun üzerine Mekke halkını toplamış ve Hz. Peygamber'den bu hadiseyi açıkça anlatmasını istemiştir. Halkın tepkisi büyük olmuş; kimileri alay etmiş, kimileri hayretle karşılaşmış ve kimileri ise yalanladığını açıkça dile getirmiştir. İçlerinden bazıları da Beytül-Makdis'i gördüklerini söyleyerek Hz. Peygamber'den oranın yapısını tarif etmesini istemiştir. Resûlullah bazı kısımlarda tereddüt yaşamışsa da Allah Teâlâ mescidi gözünün önüne getirmiş ve Hz. Peygamber ona bakarak yapıyı bütün ayrıntılarıyla tarif etmiştir. Neticede, mescidi daha önce görmüş olan bazı kişiler tarifin gerçeğe örtüştüğünü ifade ederek, bu olağanüstü bilginin doğruluğunu kabul etmek zorunda kalmışlardır.⁴³ Söz konusu rivayet Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde sahih bir rivayet olarak yer almaktadır.⁴⁴

4- İbnü'l-Cevzî, İsrâ ve Mi'râc hadisesine dair, daha önce zikredilen olayın muhtasar bir varyantı mahiyetinde olan bir başka rivayeti daha aktarmaktadır:

İbnü'l-Husayn > İbnü'l-Müzhîb > Ahmed b. Ca'fer > Abdullah b. Ahmed > Ahmed b. Hanbel > Yakûb > Babası > Sâlih > İbn Şihâb ez-Zührî > Ebû Seleme > Câbir b. Abdullah'tan nakledildiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "İsrâ gecesi Beytül-Makdis'e götürüldüğümde, Kureyş beni yalanladı. Bunun üzerine Hicr bölgesinde ayağa kalktım. Allah Teâlâ Beytül-Makdis'i bana gösterdi. Ben de ona bakarak, onun özelliklerini onlara bir haber vermeye başladım."⁴⁵

Bu iki rivayet, Hz. Peygamber'in Kureyş müşriklerinin inkârcı tavırlarına karşı Allah Teâlâ tarafından nasıl desteklendiğini ve mucizevî bir biçimde Beytül-Makdis'in kendisine gösterilmesiyle Mekke halkına bu yapıyı tarif ettiğini ifade etmektedir. Rivayet, hem içerik hem de sened bakımından sıhhatli kabul edilmiştir ve Mi'râc mucizesinin tasdik edilmesine dair önemli delillerden biri olarak değerlendirilmiştir. Sahih kabul edilen bu iki rivayet, isnad zincirinde Ahmed b. Hanbel ve oğlu Abdullah b. Ahmed gibi güvenilir râvîlerin yer aldığı sağlam bir senetle nakledilmiş olup, çeşitli muteber hadis kaynaklarında da yer almaktadır.⁴⁶ Rivayetin sıhhatine dair değerlendirmelerde bulunan muhakkik araştırmacılar, isnadının sahih olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁷

5- İbnü'l-Cevzî'nin eserinde kullandığı bir diğer sahih rivayet de **İsrâ gecesinde** Hz. Peygamber'in Beytül-Makdis'e varışı ve Burâk'tan iniş anı ile ilgilidir.

Muhammed b. Nâsır el-Hâfız > Ebu Bekr Ahmed b. Ali > Ebû Ya'la **İbnü'l-Ferra** > Mûsâ b. 'Îsâ b. 'Abdullah es-Serrâc > el-Beğâvî > Muhammed b. Humeyd > Ebû Temîle > Zübeyr b. Cünâde > İbn Bureyde > Babası kanalıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İsrâ hadisesinde, Cebrâil beni Beytül-Makdis'e kadar ulaştırdı. Burâk'tan indi ve onu bağlamak istedi. Cebrâil parmağıyla taşı işaret etti ve taşı delerek Burâk'ı oraya bağladı."⁴⁸ Rivayeti kaydeden Tirmîzî, bunun garip olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹ Hâkim ise bunu *Müstedrek*'inde nakletmiş ve sahih olduğunu kaydetmiştir.⁵⁰

43 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 95-96.

44 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/309.

45 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 96; Buhârî, "Tefsir", 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/377.

46 Buhârî, "Tefsir", 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/309; Abdullah b. Muhammed Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musanneffî'l-Ahâdis ve'l-Asâr*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût (Beyrût: Dâru't-Tâc, 1409), 16/442, 20/247; Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynüllâh, Âdil b. Sa'd (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009), 11/443-444.

47 Buhârî, "Tefsir", 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/309 (dipnot 1), 3/377 (dipnot 2); İbn Ebî Şeybe, *el-Musanneff*, 16/442 (dipnot 32358); Bezzâr, *el-Müsned*, 11/444 (dipnot 1).

48 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 96-97.

49 Tirmîzî, *es-Sünen*, "Tefsir", 18.

50 Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek Ala's-Sahihayn* (Dimaşk: Darul Minhac, 2018),

İbnü'l-Cevzî'nin eserinde tespit edebildiğimiz kadarıyla, sahih hadis kullanımı yalnızca bu örneklerle sınırlıdır. Sahih olarak kullanılan bu rivayetlerin sadece mezkur başlıklarda yer alması, müellifin sahihlik kriterini eserin genelinde gözetmediğini, özellikle vurgulamak istediği konularda gözetmediğini göstermektedir. Bu bulgular, İbnü'l-Cevzî'nin bu eserini hadis usulüne riayet edilerek ortaya konulmuş bir çalışma olarak değil, fezâil türü rivayetlerin derlendiği geleneksel literatür içinde konumlandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla eserde yer verilen birçok rivayet, tarihsel, manevî ve duygusal etkiyi önceleyen bir tercihle derlenmiş görünmektedir. Görüldüğü gibi, eser fazilet temalı rivayetlerin bir araya getirildiği bir yapıya sahip olup, sahih hadisler daha çok Beytül-Makdis'in kutsiyeti, kible oluşu ve İsrâ mucizesi gibi ana temalar etrafında yoğunlaşmaktadır.

3.3.2.2. Zayıf ve Mevzu Rivayet Kullanımı

İbnü'l-Cevzî'nin *Fezâilü Beyti'l-Makdis* adlı eserinde yer alan rivayetlerin büyük bir kısmı isnad bakımından zayıf, bir kısmı ise mevzu rivayetler kategorisinde yer almaktadır. Müellif, Beytül-Makdis'in faziletini konu alan bu eserinde, hadislerin sıhhat derecelerinden ziyade tematik zenginlik ve dinleyiciyi etkileme amacı gütmüş görünmektedir. Bu nedenle, sahih rivayet sayısı oldukça sınırlı kalmış, zayıf ve uydurma metinlere daha geniş yer verilmiştir. Eserde onlarca zayıf, uydurma ve israiliyyat kaynaklı rivayet yer almaktadır. Burada sadece birkaç örnek vererek konuyu vuzuha kavuşturacağız.

1- Bu rivayetlerden birisi Beytül-Makdis'te namaz kılmanın faziletini konu almaktadır.

Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Ömer > Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed > Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî > Ebû'l-Hattâb > Ruzeyk Ebû Abdillâh el-Elhânî > Enes b. Mâlik isnadıyla nakledilen rivayette, Hz. Peygamber cemaatle kılınan namazın faziletinden bahsetmekte ve farklı mescidlerde eda edilen namazların sevap bakımından mukayesesini yapmaktadır. Buna göre, Mescid-i Aksâ'da kılınan bir namazın elli bin, Mescid-i Harâm'da kılınan bir namazın ise yüz bin kat sevapla mukabele gördüğü ifade edilmektedir.⁵¹ Rivayet benzer lafızlarla İbn Mâce tarafından da kaydedilmiştir.⁵² Ancak rivayetin isnadında yer alan Ebû'l-Hattâb ed-Dımaşkî meçhul bir ravidir. Zehebî bu raviden söz etmiş mezkûr rivayetin münker olduğunu ifade etmiştir.⁵³ İbn Hacer ise meçhul ravi olarak nitelendirmiştir.⁵⁴ Diğer taraftan isnada yer alan Ruzeyk Ebû Abdillâh el-Elhânî de münekkî alimler tarafından cerh edilmiş ve hadisleriyle ihticac edilmeyeceği belirtilmiştir.⁵⁵

2- Bir diğer zayıf rivayet şu şekildedir:

Ebû Bekir b. el-Hatîb > Ömer b. el-Fazl > Babası > Velîd > İbrâhîm b. Muhammed > Muhammed b. Abdurrahman > Nûr b. Yezîd > Mekhûl > Meymûne (Berre) bint el-Hâris'den nakledildiğine göre Hz. Meymûne Resulullah'a Beytül-Makdis'i sormuş, Hz. Peygamber şöyle demiştir:

“Beytül-Makdis ne güzel bir meskendir! Orada kılınan bir namaz, başka yerlerde kılınan bin namaza denktir.” Meymûne dedi ki: “Peki, buna güç yetiremeyen ne yapsın?” Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “O hâlde oraya yağ (lambda yağı) göndersin.”⁵⁶

Bu rivayet isnadında pek çok ravi düşürülmüş olması ve isnadda birçok mübhem ve meçhul ravinin bulunması nedeniyle zayıftır. Örneğin isnadda yer alan Muhammed b. Abdurrahman el-Kuşeyrî meçhul bir râvi olarak takdim edilmiş ve rivayetleri münker olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷ Diğer taraftan Isnadda yer alan Mekhûl eş-Şâmî tabîin fakihlerinden olup çok sayıda hadisi irsal etmekle meşhurdur. Onun görmediği ve hadis almadığı sahabilerden hadis nakletmesinden dolayı müdellis bir ravi olarak cerh edildiği kaydedilmiştir.⁵⁸ Sonuç olarak Mekhûl'un birçok sahâbî-

10/2/392.

51 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilü Beyti'l-Makdis*, 66-67.

52 İbn Mâce, *İkâme*, 199.

53 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Mizânü'l-I'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk. Muhammed Rıdvan Arkasûsî vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), 5/283.

54 Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrût: Mektebül-Matbuâtü'l-İslâmiyye, ts.), 9/468.

55 Ebû Hâtîm Muhammed İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn Mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1992), 1/301; Zehabî, *Mizânü'l-I'tidâl*, 2/46; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb* (Hindistan: Matba'atu Daireti'l-Ma'ârif en-Nizamiyye, 1325/1907), 3/275.

56 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilü Beyti'l-Makdis*, 67.

57 Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), 4/102; Ebû Ahmed Abdullâh İbn Adî, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Mu'avvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 7/504.

58 Ebû'l-Haccâc Abdurrahman b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle,

den doğrudan veya mürsel yolla rivayette bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu rivayette de Mekhûl, rivayeti doğrudan Meymûne'den aktarmış olup, ondan hadis dinlediğine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir. Dolayısıyla bu rivayetin zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu rivayet aynı anlamı muhtevî farklı lafızlarla başka kaynaklarda da yer almaktadır. Ali b. Bahr > İsa > Sevr > Ziyâd b. Ebî Sevde > Kardeşi > Meymûne tarikiyle Ahmed b. Hanbel tarafından kaydedilen hadis,⁵⁹ Ziyâd b. Ebî Sevde'nin zayıf olmasından dolayı zayıf kabul edilmektedir. Nitekim Zehebî bu rivayeti münker olarak kabul etmiştir.⁶⁰

3- İbnü'l-Cevzî'nin eserine aldığı diğer rivayet 13 râviden oluşan bir isnad zinciriyle nakledilmiş olup kutsal şehirler arasındaki metafizik bağa dair dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Bu rivayet şu şekildedir:

Ebü'l-Muammer el-Ensârî > Ebü'l-Hüseyin İbnü'l-Ferrâ > Abdülazîz b. Ahmed en-Nasîbî > Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed el-Hatîb > Ebû Hafs Ömer b. el-Fazl el-Lahmî > babası (el-Fazl b. el-Muhâcir) > Velîd b. Hammâd > İshak b. el-Hasan et-Tahhân > Abdullah b. Sâlih > İbn Lehîa > Yezîd b. Ebî Habîb > Atâ b. Ebî Rebâh > Hz. Âişe (r.anhâ) > Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Mekke, Allah Teâlâ'nın yücelttiği ve hürmetini artırdığı bir belgedir. Allah, yeryüzünden herhangi bir şeyi yaratmadan bin yıl önce Mekke'yi meleklerle kuşattı. Ardından Mekke'yi Medine'ye, Medine'yi de Beytül-Makdis'e bağladı. Sonra yeryüzünü bin yıl sonra bir bütün olarak yarattı.”⁶¹ Bu rivayet senedinde İbn Lehîa başta olmak üzere cerhe uğramış râvilerin bulunmasından dolayı isnad bakımından zayıf kabul edilmiştir. Nesâî İbn Lehîa'yı zayıf bir râvi olarak takdim ederken⁶² bazı âlimler İbn Lehîa'nın senedleri karıştırdığı, özellikle yazdığı mektuplarda bazı hadislerin isnadında yanlışlıklar yaptığını ifade etmişlerdir. Yahyâ b. Ma'în ise onun hakkında “zayıftır hadisiyle ihticâc edilmez” demiştir.⁶³ Ahmed b. Hanbel'in ise onun hadisleriyle hüccet olunmayacağı fikrini benimsediği rivayet edilmiştir.⁶⁴

4- Yine başka bir zayıf rivâyet Beytül-Makdis'te (Kudüs'te) kılınan nafilâ namazların faziletinden bahsetmektedir. Bu rivayet, Ebü'l-Ma'mer el-Mübârek el-Ensârî > Ebü'l-Hüseyin el-Ferrâ > Abdu'l-Azîz b. Ahmed b. Ömer > Ebû Bekr Muhammed b. el-Hatîb > İsa b. Abdulaziz el-Verrâk > Ali b. Ca'fer er-Râzî > İbrâhîm b. Muhammed el-Makdisî > Hasan b. Hüseyin el-'Allâf > Ali b. Dâvud > Şeybân > Katâde > Enes b. Mâlik senediyle Resûlullah'a (s.a.v.) dayandırılarak nakledilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim Beytül-Makdis'te her biri dört rekât olan beş vakit nafilâ namaz kılar ve bu beş namazda toplam on bin defa ‘Kul hüvellâhu ehad’ (İhlâs Sûresi) okursa, Allah katında kendi nefsinin satın almış olur. Artık cehennemden onun üzerinde hiçbir hâkimiyeti kalmaz.”⁶⁵

Rivayet 12 râviden oluşan bir isnadla nakledilmiş ve güvenilir hiçbir hadis kaynağında kaydedilmemiştir. Seneddeki ilk sekiz râvî, genellikle geç dönem hadis fezâil rivayetlerinde karşılaşılan isimler olup, özellikle Ebü'l-Hasen Hasan b. İbrâhîm el-Makdisî, İsa b. Alî el-Vâzinî ve Abdu'l-Azîz el-Verrâk gibi râvîler hakkında klasik cerh-ta'dîl literatüründe yeterli veya güvenilir bilgilere ulaşılamamaktadır. Bu durum, sened zincirinde meçhul râvîlerin bulunduğunu ve dolayısıyla rivayetin sıhhatine dair ciddi şüphelerin söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan rivayetin isnadının zayıf ve metnin münker olduğu muhakkik araştırmacılar tarafından da ifade edilmiştir.⁶⁶

5- Beytül-Makdis'te okunan ezanın ulvî bir konuma sahip olduğunu, göklerdeki varlıklar tarafından bile işitildiğini ifade eden bir rivâyetin de olduğu görülmektedir. Muhammed b. Nâsır > Abdurrahman İbn Mende > babası (Abdullah İbn Mende) > Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm > Muhammed b. Nu'mân b. Beşîr > Süleyman > Ebû Abdî'l-Melik > Gâlib > Mekhûl senediye Hz. Peygamber'e dayandırılarak nakledilmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Beytül-Makdis müezzininin ezanı dışında, gök ehli, Âdemoğlunun hiçbir sözünü işitmez.”⁶⁷

Bu rivâyet Beytül-Makdis'in sadece dünyevî değil, aynı zamanda semavî âlemlerle irtibatlı bir mekân olarak algılandığına dikkat çekmektedir. Rivâyet isnad bakımından oldukça zayıftır. Nitekim isnatta görüldüğü üzere tabiin neslinden Mekhûl b. Ebî Müslim (ö. 112/730) doğrudan Hz. Peygamber'den rivayeti nakletmiş, aradaki sahabileri zikretmemiştir. Nitekim kaynaklar bu râvinin doğrudan Hz. Peygamber'den naklederek hadisleri çokça irsal ettiğine

1400/1980), 28/465-471; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 10/290-291.

59 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/362.

60 Zehebî, *Mizânü'l-I'tidâl*, 2/83.

61 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 50.

62 Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Bûrân ed-Dannâvî, Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1985), 1/153.

63 Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, 2/293.

64 İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 5/375.

65 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 66.

66 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 66 (dipnot 4).

67 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 68.

de işaret etmektedir.⁶⁸ Diğer taraftan isnattaki Ğâlib'in asıl adı İbn Ubeydullah el-Cezerî olup bazı alimler tarafından cerh edilmiştir. Buhârî onu “münkeru'l-hadis” lafzıyla cerhetmiştir.⁶⁹ Diğer taraftan Nesâî ise “metruku'l-hadis” lafzıyla onun zayıflığına dikkat çekmiştir.⁷⁰ Yahya b. Maîn de bu râviyi zayıf olarak değerlendiren alimlerdendir.⁷¹ Sonuç olarak bu rivayetin mürsel ve zayıf olduğu görülmektedir.

6- Eserde kullanılan bir diğer zayıf rivâyet Beytü'l-Makdis'in (Kudüs'ün) fazileti ve özellikle de onun âhiretle olan ilişkisi hakkındadır. Ebû'l-Ma'âlî İbn Sehl > Ebû'l-Kâsım Alî b. Ebî'l-'Alâ > Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Osman > Ebû'l-Hüseyin Ahmed el-Esedî > Hâlid b. Rûh > İbrâhîm b. Muhammed > el-Velîd b. Müslim > Sa'îd b. Beşîr > Katâde > Abdullâh b. Sâmit > Ebû Zerr senediye Hz. Peygamber'e dayandırılarak nakledilmiştir. Buna göre Ebû Zerr Hz. Peygamber'e “Ey Allah'ın Resûlü! Bize Beytü'l-Makdis'i anlatır mısın?” diye sormuş Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Orası haşr ve neşr yurdudur. Oraya gidin ve orada namaz kılın. Zira Beytü'l-Makdis'te bir yayı germe mesafesi kadar bir alan ya da bir yayın gölgesi kadar bir yer bile, Beytü'l-Makdis'ten görülmesi mümkün olan bir noktada bulunmak dahi, (dünyadaki) birçok üstün makamdan daha hayırlıdır.”⁷² Rivayet, klasik hadis kaynaklarında yer almamakta; yalnızca Tahâvî, bu rivayetin bir kısmını benzer lafızlarla nakletmektedir.⁷³ İsnad bakımından değerlendirildiğinde, rivayetin zayıf olduğu görülmektedir. Zira senedde yer alan Sa'îd b. Beşîr, cerh-ta'dîl âlimleri tarafından güvenilir bulunmamış ve zayıf bir râvî olarak nitelendirilmiştir. Ebû Zur'a ed-Dımaşkî, onun kaderî görüşe mensup olduğunu ifade ederken; Ebû Hâtim, zayıf olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân, “sika değildir, münker rivayetleri vardır” diyerek onu açıkça cerh etmiş; aynı şekilde Ali b. el-Medîni, Yahyâ b. Ma'în, Ebû Dâvûd ve en-Nesâî gibi otoriteler de onun hadis rivayetinde güvenilir olmayıp zayıf olduğunu bildirmiştir.⁷⁴ Bütün bu değerlendirmeler ışığında, Sa'îd b. Beşîr hakkında klasik kaynaklarda zayıflık hükmünün baskın olduğu, bu nedenle kendisinden gelen rivayetlerin tek başına delil olarak kabul edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Bunun yanında isnadda yer alan İbrâhîm b. Muhammed, Hâlid b. Rûh, Abdurrahman b. Osman, Ali b. Ebî'l-'Alâ, Ebû'l-Ma'âlî İbn Sehl gibi isimlerin çoğu meçhul veya biyografik bilgisi sınırlı râvîlerdir. Özellikle ilk beş râvî hakkında klasik cerh-ta'dîl kaynaklarında açık güvenilirlik tespiti bulunmamaktadır. Bu da hadisi isnad açısından problemli kılmaktadır.

7- İbnü'l-Cevzî'nin eserinde uydurma rivâyetleri de kullandığı görülmektedir. Bu rivayetlerden birisi İbn Ömer'e dayandırılan bir mevkuf haberdur. el-Mübârek b. Ahmed el-Ensârî > Muhammed b. Muhammed el-Kâdî > Abdu'l-Azîz b. Ahmed b. Ömer > Ebû Bekir el-Hatîb > Ömer b. el-Fazl > Ebû'l-Hasen Yakûb b. İshâk el-Askalânî > Ebû 'Umeyr en-Nehhâs > Damre > Leys b. Sa'd > Nâfi' > İbn Ömer'e dayandırılarak nakledilmiştir. Buna göre İbn İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: “Ey Nâfi'! Hemen bu evden çık! Zira biz şu anda Beytü'l-Makdis'teyiz. Orada günahlar da iyilikler gibi katlanarak yazılır.”⁷⁵

Bu rivayet, isnadında yer alan Ya'kûb b. İshak el-Askalânî'nin cerh literatüründe “kezzâb” (yalancı) olarak nitelendirilmiş olması sebebiyle mevzu kabul edilmiştir.⁷⁶ İbn Hacer, bu râvinin söz konusu hadisi bizzat uydurduğuna işaret etmiş, isnadındaki tenakuzlara ve metindeki garipliklere dikkat çekmiştir.⁷⁷ Ayrıca İbn 'Abdilber, bu râviyi hadis uydurucusu olarak değerlendirmiş; onun uydurduğu bazı rivayetleri örnek göstererek, güvenilir olmadığını açıkça ifade etmiştir.⁷⁸ Bu bağlamda, isnad ve metin tenkidi bakımından söz konusu rivayet, mevzu hadisler arasında yer almaktadır.

8- Eserde kullanılan bir diğer uydurma rivâyet Atâ b. Yesâr'a isnad edilen maktu bir rivayet olup, Beytü'l-Makdis'in fazileti ve kıyamet öncesi rolüyle ilgilidir. Ömer b. Fadl el-Muhâcir > Babası (Fadl) > Velid > İbrâhîm b. Muhammed > Muhammed b. Abdurrahmân > İbn Cureyc > Atâ b. Yesâr şöyle demiştir: “Kıyamet, Allah Teâlâ seçkin kullarını Beytü'l-Makdis'e ve mübarek topraklara sevk ederek oraya yerleştirinceye kadar kopmayacaktır.”⁷⁹

68 Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 28/465; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 10/289.

69 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, thk. Hâşim en-Nedvî vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 7/101.

70 Nesâî, *ed-Du'afâ*, 1/195.

71 Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, 3/431.

72 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 112.

73 Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 2/67-68.

74 Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 10/354; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 4/9-10.

75 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 69.

76 Zehebî, *Mizânü'l-I'tidâl*, 5/176.

77 İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 8/525.

78 İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 8/525.

79 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 72.

Rivayette yer alan Muhammed b. Abdurrahman el-Biyâdî, şiddetli bir şekilde cerhedilmiş râvîlerden biridir. Yahya b. Mâin gibi bazı âlimler onu açıkça “kezzâb” olarak nitelendirirmiş;⁸⁰ İmam Mâlik, onun Saîd b. Müseyyeb’e yalan isnad ettiğini açıkça beyan ederek kendisini yalancı olarak değerlendirmiştir. Diğer taraftan Ahmed b. Hanbel “hadisi son derece münkerdir” ifadesini kullanmıştır.⁸¹ Tüm bu değerlendirmeler, söz konusu râvinin rivayetlerine güvenilemeyeceğini ve ilgili hadisin uydurma (mevzu) kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir.

9- İbnü'l-Cevzî'nin eserinde kullandığı diğer bir uydurma rivâyet, 15 râvili isnada sahip merfu bir rivayet olup İsrâ ve Mi'râc gecesinde Hz. Peygamber'in Beytü'l-Makdis'e uğrayışı ve bu esnada ziyaret ettiği kutsal mekânlardan bahsetmektedir. el-Mubârek b. Ahmed > Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed > Ebû Muhammed Abdulaziz b. Ahmed > Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed el-Hatîb > Ahmed b. Ömer el-Mukrî > İsâ b. Ubeydullah > Ali b. Ca'fer er-Râzî > el-'Abbâs b. Ahmed er-Râzî > Abdullâh b. 'Umeyre el-Makdisî > Bekr b. Ziyad el-Bâhilî > Abdullah b. el-Mubârek > Saîd b. Ebî 'Arûbe > Katâde > Zûrâre b. Evfâ > Ebû Hüreyre isnadıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İsrâ gecesi Beytü'l-Makdis'e götürüldüğümde, Cebrâil beni İbrâhim'in kabrinin yanından geçirdi ve dedi ki: 'İn ve burada iki rekât namaz kıl; çünkü burası baban İbrâhim'in kabridir.' Sonra beni Beyt Lahm'e götürdü ve: 'İn, burada iki rekât namaz kıl; çünkü burada kardeşin İsâ doğdu.' dedi. Daha sonra beni Sahrâ'ya götürdü ve: 'Buradan göğe yükseltileceksin.' dedi.”⁸²

Bu rivayet, İbn Hibbân tarafından uydurma olarak kaydedilmiştir. İbn Hibbân bu rivayetin, isnadında yer alan Bekr b. Ziyâd el-Bâhilî tarafından uydurulduğunu açıkça belirtmiş ve onu “güvenilir râvîler adına hadis uyduran yalancı bir şeyh (şeyhün deccâl)” olarak nitelemiştir. Ona göre, bu kişinin isminin kitaplarda zikredilmesi dahi caiz değildir; yalnızca cerh ve reddetme maksadıyla anılması mümkündür. İbn Hibbân, söz konusu metnin içerdiği unsurların, hadis ile ilgilenen sıradan kimseler nezdinde bile uydurma olduğu konusunda tereddüt barındırmadığını ifade etmiş; rivayet ilminde yetkin olanların ise bu rivayetin bâtıllığını daha kolay teşhis edebileceğini vurgulamıştır.⁸³ Öte yandan dikkat çekici bir husus da şudur ki, İbnü'l-Cevzî bu rivayeti her ne kadar ilgili eserinde nakletmişse de, uydurma hadisleri derlediği meşhur *el-Mevzû'ât* adlı eserinde de aynı rivayeti zikretmiş ve açıkça mevzû olarak nitelendirmiştir. Nitekim İbnü'l-Cevzî de bu rivayetin râvisi olan Bekr b. Ziyâd'ı, güvenilir râvîler adına hadis uyduran bir yalancı ve deccâl olarak nitelendirilmiştir.⁸⁴ Bu durum, İbnü'l-Cevzî'nin rivayet tercihinde belirli bir tenakuz (çelişki) içerisine düştüğü şeklinde değerlendirilebilir. Tüm bu değerlendirmeler, rivayetin isnadı ve metni bakımından tamamen asılsız olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

İbnü'l-Cevzî'nin eserinde yer verdiği zayıf ve uydurma rivayetler zikredilenlerle sınırlı değildir. Aksine, eserin muhtelif bölümlerinde pek çok zayıf, hatta mevzu rivayete yer verdiği görülmektedir. Bu rivayetlerin tümünü burada tek tek tespit edip değerlendirmek mümkün olmamakla birlikte, dikkat çeken hususlardan biri de bu zayıf veya uydurma rivayetlerin önemli bir kısmının (16 rivayet) İsrâiliyat kökenli olabileceği ihtimalidir. Nitekim bu rivayetlerin sened yapısı incelendiğinde, ⁸⁵ isnad zincirlerinin merkezinde sıklıkla Ka'b el-Ahbâr⁸⁶ ve Vehb b. Münebbih gibi,⁸⁷ Yahudi kültürüne vakıf ve İsraili bilgileri İslâmî muhitlere aktardığı bilinen bazı tâbiîn râvîlerinin yer aldığı dikkat çekmektedir.

Bu durum, İbnü'l-Cevzî'nin eserinde yer alan bazı rivayetlerin klasik İslâmî rivayet geleneğinden ziyade, İsrailiyât etkisiyle şekillenmiş anlatılarla yakın temas hâlinde olduğunu göstermektedir. Özellikle kıyamet tasvirleri, Beytü'l-Makdis'in tarihî ve uhrevî konumu gibi başlıklarda bu etki daha belirgin hâle gelmekte; ilgili rivayetlerde kitabî kültürün unsurlarına dayanan anlatım ve motiflerin yer aldığı görülmektedir. Hatta bu rivayetlerin bazıları, yalnızca içerik bakımından değil, aynı zamanda metinsel üslup yönünden de hadis geleneğine yabancı bir izlenim uyandırmaktadır.

Bu bağlamda, İslâm âlimleri arasında bu tür rivayetlerin değerlendirilmesi hususunda çeşitli görüş ayrılıkları oluşmuştur. Rivayetlerin râvî güvenilirliği, metin bütünlüğü, İslâm akaidi ile uyumu gibi kriterler üzerinden yapılan değerlendirmeler, özellikle İsrâiliyat kaynaklı haberlerin sahih İslâmî bilgiyle ayrıştırılması noktasında ciddi bir metodolojik hassasiyetin oluştuğunu göstermektedir.

80 Ukaylî, *ed-Du 'afâ'ü'l-kebîr*, 4/102.

81 İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 7/276; Ukaylî, *ed-Du 'afâ'ü'l-kebîr*, 4/102; İbn Adî, *el-Kâmil*, 7/389; Zehebî, *Mizânü'l-I'tidâl*, 4/178.

82 İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 98-99.

83 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/225.

84 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 112-113.

85 Bu rivayetler için bk. İbnü'l-Cevzî, *Fezâilu Beyti'l-Makdis*, 56-58, 62, 72-73, 85-87, 97-98, 106-107, 113-114, 118, 122-125, 128.

86 M. Yaşar Kandemir, “Kâ'b el-Ahbâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/1-3.

87 Mahmut Demir - Mehmet Emin Özafşar, “Vehb b. münebbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/608-610.

Bu doğrultuda İbn Kesîr, İsrailiyât rivayetlerini üçlü bir tasnifle ele alır:

1. Kur'ân ve sahih Sünnet'e uygun olanlar, doğruluğu teyit edilebilir olanlardır.
2. Açıkça İslamî naslara aykırı olanlar, reddedilmesi gereken rivayetlerdir.

3. Doğruluğu da yanlışlığı da kesin olarak bilinmeyenler, bu gruptaki rivayetlere karşı ise “sükût” yani onları ne tasdik ne de tekzip etmek en uygun tutumdur. Bu tür haberlerin yalnızca tarihî bilgi ya da kültürel bir anlatı mahiyetinde aktarılabilceğini; ancak akidevî ya da şer'î delil olarak kullanılmaması gerektiğini özellikle vurgular.⁸⁸

Benzer bir yaklaşım İbn Teymiyye tarafından da sergilenmiş; o da İsrailiyât rivayetlerinin tefsir literatürüne sızmasına karşı temkinli olunması gerektiğini, Yahudi-Hristiyan kaynaklı haberlerin hem sened hem de metin yönünden eleştirel süzgeçten geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁹

Sonuç olarak, İbnü'l-Cevzî'nin eserinde yer alan bazı rivayetler hem isnad hem metin yönüyle zayıf yahut uydurma nitelikte olmakla kalmayıp, aynı zamanda Yahudi-Hristiyan geleneklerinden intikal etmiş unsurları içeren anlatılar hâline gelmiştir. Bu durum, hadis ilminin temel ilkeleri açısından ciddi bir tenkid konusudur. Hadislerin sıhhati konusunda gösterilmesi gereken ilmi titizlik, yalnızca sened tahliliyle sınırlı kalmamalı; metnin Kur'ânî ilkeler ve sahih sünnetle uyumu da esas alınmalıdır. Bu bakımdan, İbnü'l-Cevzî gibi önemli bir âlimin eserinde yer alan bazı rivayetler hem içerik hem kaynak açısından eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Özellikle bu rivayetlerin ilmi bağlamda referans olarak kullanılmasında dikkatli olunmalı; sahih İslamî bilgi ile kültürel miras arasındaki sınırlar iyi tayin edilmelidir.

88 Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000), 1/10.

89 Takıyuddîn Ebu'l-Abbas Ahmed İbn Teymiyye, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, thk. Fevvâz Ahmed (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1994), 50-54.

SONUÇ

İslâmî ilimler geleneğinde fezâil literatürü, hem bireysel dindarlığı teşvik eden hem de toplumsal ve kültürel aidiyetleri pekiştiren önemli bir alan olarak teşekkül etmiştir. Özellikle kutsal mekânlara, zamanlara, amellere ve şahıslara dair kaleme alınan fazîlet kitapları, Müslüman toplumların tarihsel hafızasında bu unsurların metafizik bir değer ve sembolik anlam kazanmasında etkili olmuştur. Mekke ve Medine ile birlikte Beytü'l-Makdis, hem Kur'ân ayetlerinde hem de hadislerde övgüyle anılması sebebiyle fezâil literatürünün en merkezî konularından biri hâline gelmiştir. Bu yönüyle, Beytü'l-Makdis'e dair fezâil eserleri sadece bir ibadet motivasyonu üretmemiş, aynı zamanda Müslüman kimliğinin şekillenmesinde de önemli bir rol üstlenmiştir.

Bu çalışmada, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *Fezâilu Beyti'l-Makdis* adlı eseri özelinde mekanlara ait fezâil rivayetlerinin sıhhati ve ilmî değeri irdelenmiştir. Hadis ilminde cerh ve ta'dîl alanında yüksek bir yetkinliğe sahip olan İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* ve *el-İlelû'l-Mütenâhiye* gibi eserlerinde zayıf ve uydurma rivayetleri tespit etme konusunda sergilediği titizlikle tanınmaktadır. Ancak aynı müellifin *Fezâilu Beyti'l-Makdis* adlı eserinde bu ilmî titizliği büyük ölçüde sürdürmediği, rivayet tercihlerinde daha müsamahakâr davrandığı görülmektedir. Eserde yer alan 67 rivayetin yalnızca küçük bir kısmı sahih kaynaklara dayanmakta; geri kalanların çoğu zayıf, mürsel veya mevzû niteliği taşımaktadır. Bu durum, müellifin hadis usûlü açısından genellikle benimsediği sert tavrın bu eserde yumuşadığını göstermektedir. Özellikle Ka'b el-Ahbâr, Vehb b. Münebbih ve benzeri İsrailiyât etkisindeki râvîlerin rivayetlerinin eserde sıkça yer alması; müellifin isnad kritiklerini ihmal etmesi ve metinlerin çoğunu şerhsiz şekilde aktarması, fazîlet vurgusunun duygusal bir motivasyonla öncelendiğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık, yalnızca üç ana başlık altında sahih kabul edilen rivayetlerin bulunması dikkat çekicidir: Beytü'l-Makdis'in, Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî ile birlikte ziyaret edilmesi teşvik edilen üç mescidden biri oluşu; Hz. Peygamber'in hicretin ilk döneminde kible olarak Beytü'l-Makdis'e yönelmesi; ve İsrâ-Mi'râc hadisesine dair sahih rivayetler. Müellifin bu rivayetlerde nispeten daha dikkatli davrandığı anlaşılmaktadır ki bu da onun, inanç esaslarıyla doğrudan ilişkili konularda daha seçici bir tavır benimsediğini göstermektedir.

Eserdeki rivayetlerin önemli bir kısmının Ebû Bekr el-Vâsıtî'nin eserinden iktibas edilmesi; isnad zincirlerinin uzun tutulmasına rağmen râvîlerin cerh-ta'dîl yönünden değerlendirilmemiş olması ve metin eleştirisine gidilmemesi, eserin ilmî tenkitten çok tarihî ve duygusal bir arka plana yaslandığını göstermektedir. Bu yaklaşımın arka planında, Haçlı Seferleri sonrası Kudüs'ün Selâhaddin Eyyûbî tarafından yeniden fethedilmesinin doğurduğu coşku ve Beytü'l-Makdis'e yönelik aidiyet duygusunun etkili olduğu düşünülmektedir. Müellifin bu eseri telif ederken, ilmî objektifliği ikinci plana itip dinî motivasyonu ve manevî hassasiyeti öncelediği anlaşılmaktadır. Ancak bu tercih, hadis ilmi açısından bazı riskleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle sıhhati şüpheli olan rivayetlerin tenkitsiz biçimde aktarılması, bu tür bilgilerin halk arasında yaygınlaşmasına, zamanla sahih rivayetlerle eşdeğer kabul edilmesine ve hatta dinî algıların şekillenmesinde belirleyici olmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu tür fazîletnâmelerin ilmî metin olarak değil, tarihî, sosyolojik ve sembolik belgeler olarak değerlendirilmesi daha isabetli olacaktır.

Netice itibarıyla bu makale, fezâil literatürünün değerlendirilmesinde rivayetlerin sıhhati, müelliflerin ilmî yaklaşımı ve duygusal aidiyetlerinin etkisi arasında nasıl bir denge kurulması gerektiğine dair dikkat çekici bir örnek sunmuştur. İbnü'l-Cevzî gibi hadis sahasında güçlü bir ismin dahi ilmî ölçütlerden uzaklaşabildiği bir eserde, metodolojik istikrarın ne derece önemli olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Bu nedenle özellikle fazîlet temalı hadislerin, çağdaş hadis araştırmaları çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi; rivayetlerin sıhhat derecelerinin usûl açısından tespit edilmesi ve bu tarzda yazılan literatürün ilmî kaygılardan ziyade tarihsel ve toplumsal aidiyet duyguları ile yazıldığının gözden ırak tutulmaması büyük önem taşımaktadır. Beytü'l-Makdis gibi sembolik ve dinî değeri yüksek bir mekâna dair rivayetler ise, bu çabanın en hassas ve sorumluluk gerektiren alanlarından birini teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. *Müsnedü'l-Bezzâr*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynüllâh, Âdil b. Sa'd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ülûm ve'l-Hikem, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. *İsmâil. et-Târihu'l-kebir*. thk. Hâşim en-Nedvî vd. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Demir, Mahmut - Özaşar, Mehmet Emin. “*Vehb b. münabbih*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 42/608-610. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Demirkent, Işın. “Kudüs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/329-332. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Erman, Uğur. “Ehl-i Hadîs ve Ehl-i Re'y Arasında Yaşanan Polemiklerin Cerh ve Ta'dil İlmine, Dönemin Te'lifâtına ve Sosyal/Beşerî İlişkilere Yansımaları (Hicrî III. Asır)”. *e-Şarkiyat: İlmi Araştırmalar Dergisi* IX/18 (2017), 990-1010.
- Erman, Uğur. “Ehl-i Hadîs ve Mu'tezile Arasında Yaşanan Polemiklerin Cerh ve Ta'dil İlmine Dönemin Te'lifâtına ve Sosyal ve Beşerî İlişkilere Yansımaları (Hicrî III. Asır)”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV/1 (2017), 83-105.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh. *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Mu'avvaz. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Cerh ve't-ta'dil*. thk. Abdurrahmân b. Yahya el-Muallimî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1952.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed Ebû Bekr. *el-Kitâbu'l-Musannef fî'l-Ahâdis ve'l-Asâr*. thk. Kemâl Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Beyrût: Dâru't-Tâc, 1409.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Lisânü'l-Mizân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrût: Mektebü'l-Matbuâtü'l-İslâmiyye, ts.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Matba'atu Daireti'l-Ma'ârif en-Nizamiyye, 1325/1907.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *el-Mecrûhîn Mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*. thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1992.
- İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. 'Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Teymiyye, Takıyuddîn Ebû'l-Abbas Ahmed. *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*. thk. Fevâz Ahmed. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1994.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *el-İlelü'l-mütenâhiye fî'l-ehâdisi'l-vâhiye*. thk. Halîl el-Mis. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *Fedâilü Beyti'l-Makdis*. thk. Ebû'l-Münzir el-Huveynî Amr b. Abdî'l-Azîm. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 2013.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *Kitâbü'l-Mevzû'ât*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân. 3 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selâfiyye, 1966.
- Kalaç, Rıdvan. “Hadis İlminde Fezâilü Beyti'l-Makdis Literatürü”. ed. Mehmet Kubat. *İslam ve Yorum* VIII: Dinî, Siyasî ve Kültürel Boyutlarıyla Kudüs I (2024), 213-252.
- Kandemir, M. Yaşar. “Kâ'b El-Ahbâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/1-3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Abdurrahman b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 5 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*. thk. Bûrân ed-Dannâvî, Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1985.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim. *el-Müstedrek Ala's-Sahihayn*. 4 Cilt. Dimaşk: Darul Minhac, 2018.
- Pekel, Musa. *İbnu'l-Cevzî'nin Eleştirdiği et-Tirmizî'de Yer Alan Rivâyetler*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Yûsuf b. Kızıoğlu. *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*. thk. Muhammed Berekât, Kâmil Muhammed el-Harrât vd. 23 Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2103.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-. *Şerhu Müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ. *es-Sünen*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Turan, Mehmet. *Sahabe Mürseli*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr. *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*. thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Velid b. Hammad er-Remlî, Ebu'l-Abbas. *Fezâilu'l-Kudüs -Dirâseten tahliliyyeten maa tecmü li nassi kitabî "Fezâilu Beyti'l-Makdis"*. ed. Süleyman Ali Murad. Beyrut: el-Mektebetü'l-Hâlidîyye, 2019.
- Yavuz, Yusuf Şevki - Avcı, Casim. "İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/543-549. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Muğnî fî'd-Du'afâ'*. thk. Nûreddîn İtr. 2 Cilt. Halep: Dâru'l-Me'ârif, 1971.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. thk. Muhammed Rıdvan Arkasûsî vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût, Hüseyin el-Esed vd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.

EXTENDED ABSTRACT

Hadith literature is not merely a body of transmitted religious reports but also a reflection of the political, social, and cultural contexts in which it was compiled and interpreted. One of the genres where this contextual influence is most apparent is the Faḍā'il al-Buldān tradition, which focuses on the virtues of specific cities and places. This genre played a significant role in nurturing and legitimizing the perception of sacred space through hadith reports. Within this framework, Abū al-Faraj Ibn al-Jawzī's (d. 597/1201) Faḍā'il Bayt al-Maqdis stands out as an important example that illustrates how notions of sanctity centered on Bayt al-Maqdis were reflected in hadith literature.

The study begins by highlighting the human inclination to legitimize one's own values and views, noting how this tendency also extends to perceptions of place. The perception of sacred space is emphasized as a powerful factor shaping both religious and social identity, often overshadowing objectivity in the selection and evaluation of reports. This is observable in Ibn al-Jawzī's work as well: although renowned for his rigorous criticism in hadith scholarship, he adopts a more lenient approach when transmitting reports about Bayt al-Maqdis. The background of this stance lies in the political atmosphere following the Crusades and the emotional attachment strengthened by Salāḥ al-Dīn al-Ayyūbī's reconquest of Jerusalem.

The first section examines the emergence and development of the Faḍā'il al-Buldān literature. This tradition functioned not only as a motivator for piety but also as a means of fostering communal identity and political legitimacy. The systematic inclusion of virtue-themed chapters in major hadith collections - such as "Kitāb Faḍā'il al-Madīna" or "Kitāb Faḍā'il al-Şaḥāba" in the works of al-Bukhārī and Muslim- demonstrates the early institutionalization of this trend. Likewise, works such as al-Khaṭīb al-Baghdādī's Sharaf Aşḥāb al-Ḥadīth indicate the emergence of a defensive faḍā'il tradition that emphasized the superiority of the people of hadith. Over time, independent works were produced on the virtues of cities, individuals, and nations, with special attention devoted to Mecca, Medina, and Jerusalem, as well as centers such as Baghdad, Basra, and Kūfa.

The second section investigates the formation of the Jerusalem and Bayt al-Maqdis literature. Qur'ānic references to the Isrā' and Mi'rāj and the Prophet's praise in hadith established Bayt al-Maqdis as a central subject in the faḍā'il corpus. The earliest known independent work in this field is Walīd b. Ḥammād al-Ramlī's (d. after 300/912) Faḍā'il Bayt al-Maqdis. From the fifth century onwards, increased attention led to new works by figures such as Abū Bakr al-Wāsiṭī and Abū al-Ma'ālī al-Maqdisī. Later contributions by Ibn 'Asākir, Ibn Şaşrā, Ibn Hibat Allāh al-Şāfi'ī, and Ibn al-Jawzī enriched this tradition further. Modern research has revealed that hundreds of works are associated with this genre.

The third section focuses on Ibn al-Jawzī and his work in detail. A leading Ḥanbalī scholar, he is recognized for his meticulous hadith criticism, particularly in identifying weak and fabricated reports, as evidenced in al-Mawḍū'āt and al-'Ilal al-Mutanāhiya. However, in Faḍā'il Bayt al-Maqdis, he does not display the same rigor; rather, he compiles reports with greater leniency, guided more by symbolic and emotional motives. Written in the years following Salāḥ al-Dīn's reconquest of Jerusalem, the work reflects both the collective enthusiasm of the period and a noticeable decline in scholarly objectivity in report selection.

Although its title varies across manuscript copies, Faḍā'il Bayt al-Maqdis appears to be the most accurate designation. The work draws heavily on earlier sources, especially Abū Bakr al-Wāsiṭī, from whom 44 of its 67 reports are taken. While the isnāds are often lengthy, critical evaluation of their reliability is generally absent—contrary to Ibn al-Jawzī's usual method.

Structured into 27 chapters, the work covers themes such as the sanctity of Bayt al-Maqdis, the merit of worship therein, the Isrā' and Mi'rāj, the attention of Companions and Successors, conquests and destructions, geographic and architectural features, and eschatological traditions. Yet the thematic organization is inconsistent, with related reports scattered across chapters. This suggests that the work was compiled rapidly and primarily in response to public demand rather than as a rigorously systematic project.

From a hadith methodological perspective, the majority of its 67 reports are weak, interrupted, or fabricated, with only six deemed authentic. These sahih reports relate to Bayt al-Maqdis as one of the three mosques worthy of travel, the Prophet's early prayer direction toward it, and aspects of the Isrā' and Mi'rāj. Conversely, the weak and fabricated reports often reflect Isrā'iliyyāt influences, especially through transmitters such as Ka'b al-Aḥbār and Wahb b. Munabbih. The inclusion of legendary narratives not found in sound sources underscores the work's orientation toward communal memory and identity rather than critical scholarship.

In conclusion, Faḍā'il Bayt al-Maqdis should be evaluated not as a work embodying Ibn al-Jawzī's critical rigor,

but as one reflecting the emotional and political climate of its era. The prevalence of weak and fabricated reports demonstrates the necessity of treating such faḍā'il literature with methodological caution. Nevertheless, these works remain valuable not only for assessing their scholarly reliability but also for understanding the Muslim perception of sacred space, communal attachments, and cultural memory. Contemporary scholarship should thus consider both the textual authenticity and the socio-historical function of such traditions.